

Hergebruik van open leermaterialen

Thema-uitgave

Redactie: Marjon Baas, Ria Jacobi & Robert Schuwer

Versie: 1.0

Datum: 2 maart 2021

Deze publicatie is gelicentieerd onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal.

**Deel je expertise rond ICT
innovatie**

Colofon

Versie

1.0, 2 maart 2021

Auteurs

Marjon Baas (Hogeschool Saxion en ICLON, Universiteit Leiden)
Hans Beldhuis (Rijksuniversiteit Groningen)
Ria Jacobi (Hogeschool Inholland)
Wouter Kleiheeg (Erasmus Universiteit Rotterdam)
Timo Kos (Hogeschool Saxion)
Sylvia Moes (Vrije Universiteit)
Raquel Raj (Rijksuniversiteit Groningen)
Lieke Rensink (SURF)
Frederiek van Rij (Rijksuniversiteit Groningen)
Aukje de Ruijter (Interstedelijk Studenten Overleg)
Robert Schuwer (Fontys Hogescholen)
Kirsten Veelo (SURF)
Myroslava Zhuk (Rijksuniversiteit Groningen)

Redactie

Marjon Baas (Hogeschool Saxion)
Ria Jacobi (Hogeschool Inholland)
Robert Schuwer (Fontys Hogescholen)

Deze publicatie is beschikbaar onder een Creative Commons Attribution 4.0 International licentie (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Voorgestelde referentie

Baas, M., Jacobi, R., & Schuwer, R. (2021). Thema-uitgave hergebruik van open leermaterialen. SURF, Nederland.

Afbeelding voorkant: David Dvoráček op [Unsplash](#)

Inhoudsopgave

Colofon	2
Voorwoord	4
Hergebruik van open leermaterialen: toen, nu en straks	6
1 Zoeken we op! De docent als gebruiker en curator van open leermateriaal	11
2 De student gaat op zoek: de waarde van (open) leermaterialen voor het eigen leren	17
3 De bibliotheek als gids in de jungle van digitale leermaterialen	23
4 Omschakelen naar hergebruik en co-creatie van OER: nieuwe vaardigheden voor duurzame docentprofessionalisering	28
5 Vakcommunity's stimuleren hergebruik leermaterialen	36

Voorwoord

Dit jaar is het exact twintig jaar geleden dat MIT het revolutionaire besluit nam om al haar onderwijsmaterialen als OpenCourseWare (OCW) beschikbaar te stellen. Dit startte een beweging die wereldwijd navolging kreeg: honderden universiteiten, hogescholen en kennisinstellingen zetten een deel van hun cursusmaterialen als Open Educational Resources (OER) online. Daarmee ontstond er ruimte voor docenten om te experimenteren met hergebruik, digitalisering en het creëren van nieuwe online en instellingsoverstijgende onderwijsvormen.

In Nederland, dat enkele vroege voorlopers kende op het gebied van OER (OU, TU Delft) en later MOOC's (UvA, Universiteit Leiden en TU Delft), is in 2015 door de minister van OCW in de Strategische Agenda HO2025 de expliciete ambitie uitgesproken om op dit gebied wereldwijd een voortrekkersrol te gaan spelen. De doelstelling is dat *"(...) alle docenten aan Nederlandse HO-instellingen hun onderwijsmateriaal open beschikbaar stellen (Open Access Hoger Onderwijs) (...)"* en *"(...) dat Nederlandse instellingen elkaars MOOC's en 'Open Educational Resources' erkennen."* Sindsdien is er door het ministerie, SURF en de hogeronderwijsinstellingen veel energie gestoken in het realiseren van deze ambitie, met name via het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT.

Niet vaak is een dergelijk grootschalig innovatieprogramma zo snel van praktisch nut gebleken. De nog steeds voortdurende Covid-19-pandemie dwong hogeronderwijsinstellingen om razendsnel en langdurig om te schakelen naar vrijwel volledig online onderwijs. Mede dankzij SURF, de Special Interest Groups en het Versnellingsplan staat er in Nederland een stevige digitale infrastructuur, is er veel expertise op het gebied van digitalisering van het onderwijs en zijn er sterke samenwerkingsverbanden tussen experts en instellingen ontstaan. Deze bleken van onschatbare waarde om ervaringen en benodigde expertise te delen en de transitie naar online onderwijs razendsnel en kwalitatief zo goed mogelijk te maken.

Ondanks deze sprong voorwaarts met online onderwijs is bovenstaande ambitie op het gebied van Open Education nog niet bereikt. Hoewel Nederland internationaal nadrukkelijk een voortrekkersrol speelt op het gebied van Open Science, Open Access, Open Data en Open Education, is hergebruik en erkenning van elkaars open leermaterialen & online onderwijs nog geen gemeengoed. Er zijn inspirerende initiatieven, zoals de voorgenomen onderwijssamenwerking tussen de universitaire clusters Eindhoven/Utrecht/Wageningen en Leiden/Delft/Erasmus, maar die zijn nog pril. Bovendien ontbreekt er vooralsnog een hbo- of hbo/wo-equivalent van een dergelijke samenwerking.

Deze thema-uitgave verkent de knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen voor hergebruik van leermaterialen vanuit het perspectief van docenten, studenten, bibliotheken, professionalisering en instellingsoverstijgend delen van leermaterialen. Een essentiële voorwaarde die door de redactie en auteurs is geïdentificeerd, is de daarvoor benodigde samenwerking. Als de Covid-19-pandemie ons het afgelopen jaar iets geleerd heeft, is dat het uitsluitend online werken, studeren of onderhouden van sociale contacten technisch weliswaar mogelijk is en zelfs enkele voordelen met zich meebrengt, zoals meer flexibiliteit en efficiency, maar dat dit emotioneel een enorme verarming met zich meebrengt. Goede samenwerking komt vooral daar tot stand waar op de juiste momenten fysiek samenzijn, sociale interactie en emotionele verbinding mogelijk zijn.

Ik wens eenieder in dit bijzondere lustrumjaar voor Open Education, naast veel leesplezier, vooral toe dat we elkaar op korte termijn weer fysiek kunnen ontmoeten, en dat we elkaar inspireren met onze nieuw opgedane ervaringen met open en online onderwijs om het onderwijs kwalitatief nog beter, toegankelijker en menswaardiger te maken.

Drs. Timo Kos
College van Bestuur Hogeschool Saxion

Hergebruik van open leermaterialen: toen, nu en straks

De ontwikkeling van open leermaterialen staat al een aantal jaren in de belangstelling in het Nederlands hoger onderwijs. Zowel binnen de Strategische Agenda en de stimuleringsregeling van het Ministerie van OCW, alsmede bij SURF en binnen hogeronderwijsinstellingen zelf. Er is door de jaren heen enorm veel mooi materiaal ontwikkeld en open gedeeld door instellingen op diverse platformen. Toch blijkt dat hergebruik van deze open leermaterialen voor veel instellingen nog een groot vraagstuk is. Vindt er veel hergebruik plaats, en hoe dan? Moet hergebruik gestimuleerd worden en wat kunnen instellingen daaraan doen? Wat gebeurt er al in Nederland op dit gebied?

In dit inleidende artikel schetsen we als redactie allereerst de ontwikkelingen binnen het thema open onderwijs in de afgelopen jaren en kijken we vooruit naar toekomstige ontwikkelingen en aandachtsgebieden. Dit doen we aan de hand van de vragen: waar komen we vandaan, waar gaan we naartoe en wat is essentieel?

Voordat we deze inleiding verder uitwerken: wat verstaan we onder open leermaterialen, oftewel Open Educational Resources (OER)? Wij hanteren de definitie beschreven door UNESCO: *“Open Educational Resources are learning, teaching and research materials in any format and medium that reside in the public domain or are under copyright that have been released under an open license, that permit no-cost access, re-use, re-purpose, adaptation and redistribution by others.”* (UNESCO, 2019: p. 2).

Belangrijke redenen om leermaterialen te delen en hergebruiken:

- Docenten hebben beschikking over divers leermateriaal (in diverse collecties) waardoor zij hun (online) onderwijspraktijk kunnen verrijken en studenten beter kunnen faciliteren in hun leerproces (zie het artikel met het docentperspectief ‘Zoeken we op!’ in deze thema-uitgave)
- De kwaliteit van de leermaterialen zal verbeteren door meer kritische feedback van collega’s (SURF, 2014, p 5)
- Studenten hebben beschikking over divers leermateriaal waardoor zij meer kunnen kiezen voor een manier van leren die bij hen past. Daarmee stimuleer en versterk je de invloed op het eigen leerproces (Van Trigt et al, 2014, p 5)

Waar komen we vandaan?

Over de jaren heen (2012 tot heden) zijn er vanuit de Special Interest Group Open Education diverse trendrapportages en thema-uitgaven gepubliceerd. In deze paragraaf blikken we terug op deze ontwikkelingen. Vanzelfsprekend lag in het begin de focus vooral op verduidelijking van de terminologie van open onderwijs. Wat wordt er verstaan onder open leermaterialen (Open Educational Resources, OER) en waarom zou je hier als instelling mee aan de slag gaan? De opkomst van *Massive Open Online Courses* (MOOC’s) speelde een belangrijke rol in dit proces en zorgde voor een verbreding van het thema naar open onderwijs (Open Education). Al snel kwamen er platformen beschikbaar waarop instellingen open cursussen voor de wereld beschikbaar konden maken. Instellingen maakten het eigen onderwijs open beschikbaar vanuit ideologisch standpunt (publiek gefinancierd moet ook publiek beschikbaar zijn), maar ook vanuit marketing-oogpunt. Instellingen konden zo eenvoudiger (nieuwe) doelgroepen bereiken en gingen daarom nadenken over passende businessmodellen in relatie tot open onderwijs. Openheid in onderwijs was niet alleen gericht op het delen van het eigen onderwijs, maar ook

op het verbeteren van de kwaliteit van het reguliere campusonderwijs. De rol van open leermaterialen hierbij en het belang van adoptie kregen steeds meer aandacht. Bibliotheken gingen deze adoptie steeds meer ondersteunen en ook werd er specifiek aandacht gevraagd voor docentprofessionalisering. Er kwam aandacht voor bewustwording van open leermaterialen, auteursrechten, Creative Commons licenties, kwaliteit van open leermaterialen, maar ook de belangrijke vraag voor docenten: *'what's in it for me?'*. Mede door de Stimuleringsregeling van het Ministerie van OCW begonnen veel instellingen met het ontwikkelen en delen van open leer materiaal. Dat leidde bij een aantal instellingen tot formulering van beleid op open leermaterialen.

Er werd echter weinig aandacht besteed aan hergebruik van open leermaterialen. Hergebruik wordt echter vaak door docenten als lastig ervaren, open leermaterialen zijn geen simpele 'plug & play'-oplossing. Docenten moeten in staat zijn geschikte open leermaterialen eenvoudig te vinden, de kwaliteit te bepalen en ze, indien nodig, aan te passen aan de context van gebruik. Mede door ontwikkelingen zoals flexibilisering en personalisering van onderwijs is er de laatste jaren meer aandacht voor hergebruik gekomen.

Waar gaan we naartoe?

De afgelopen jaren lag de focus op het realiseren van institutioneel beleid, bewustwording en het vergroten van de kennis en vaardigheden onder docenten rond open leermaterialen. Kijkend naar de OER-adoptiepiramide van Cox & Trotter (2017) blijkt dat de meeste ontwikkelingen in de onderste lagen van de piramide zijn opgepakt en dat we ons nu kunnen richten op de bovenste twee lagen: beschikbaarheid van open leermaterialen en de ondersteuning en motivatie van de diverse actoren.

Door de huidige COVID-19 crisis waren we de afgelopen periode gedwongen het onderwijs vooral online aan te bieden. Hiervoor zijn veel leermaterialen ontwikkeld (zoals kennisclips) en was de vraag naar digitale (open) leermaterialen groot. Dat heeft geleid tot veel vraag naar kennis voor herontwerp van het onderwijs: van *emergency remote education* naar kwalitatief hoogstaand online onderwijs (Bozkurt et al, 2020). De rechten op aanpassing van open leermaterialen zorgen ervoor dat leermaterialen beter kunnen worden afgestemd op lokale condities. Ook wordt de hoeveelheid beschikbaar leer materiaal verhoogd, waardoor betere mogelijkheden ontstaan om de leermaterialen af te stemmen op de persoonlijke leeruitkomsten en de gewenste didactische werkvormen. Open leermaterialen kunnen daarom ook een grote rol spelen bij het realiseren van meer flexibiliteit in het hoger onderwijs.

Een al langer gaande trend is streven naar onderwijs dat meer student-gecentreerd is en waarbij een verschuiving plaatsvindt van toetscultuur naar feedbackcultuur. Deze ontwikkelingen worden ook wel geschaard onder de term *Open Pedagogy*: hoe versterkt de inzet van open leermaterialen de didactiek van docenten en daarmee het leerproces van studenten? In een thema-uitgave van 2019 heeft de SIG Open Education dit thema nader beschreven (Jacobi, Schuwer & Van der Woert, 2019).

De mix van leermaterialen die docenten en studenten gebruiken zal zowel open als commercieel leer materiaal bevatten. Naast 'aanvullend op' hebben open leermaterialen de potentie als alternatief voor commerciële leermaterialen te dienen.

Tenslotte denken we dat er steeds meer synergie gaat ontstaan tussen de bewegingen open science, open access en open education. Het streven van deze bewegingen is gericht op het toegankelijk maken van kennis met zo weinig mogelijk drempels. Hoewel de drie bewegingen in

onderdelen verschillen, is er voldoende overlap om gezamenlijke activiteiten op te zetten en van elkaar te leren.

Dit zal uiteindelijk leiden tot het toegankelijk maken van leermaterialen om onderwijs te verbeteren, te verrijken, te flexibiliseren en inclusie te vergroten.

Wat is essentieel?

Om de in de laatste zin van de vorige paragraaf gewenste situatie te bereiken is meer samenwerking op allerlei niveaus nodig:

- samenwerking tussen werkveld-onderwijs-onderzoek (de driehoek) stimuleren, bijvoorbeeld in vakcommunity's of labs, voor gezamenlijke ontwikkeling en/of uitwisseling van materiaal vanuit het werkveld;
- samenwerking tussen de verschillende ondersteunende diensten binnen een instelling, zoals de bibliotheek en onderwijskundigen die kunnen helpen bij het herstructureren van het onderwijs met open leermaterialen;
- samenwerking tussen docenten. Dit kan samenwerking op grote schaal zijn, zoals in instellingsoverstijgende vakcommunity's, maar ook samenwerking binnen een docententeam. Landelijke vakcommunity's kunnen bijdragen aan hergebruik doordat er een groot netwerk is van docenten binnen een bepaald domein, waarin leerlijn dekkende, context-specifieke en kwalitatieve leermaterialen gedeeld en gevonden kunnen worden. Samenwerking binnen het eigen docententeam is van grote waarde. Het gesprek over de didactiek van het onderwijs en de rol die open leermaterialen hierin kunnen spelen kan leiden tot waardevolle discussies en inzichten. Zeker nu steeds meer onderwijs online en blended wordt vormgegeven, vraagt dit andere didactiek;
- samenwerking met studenten. Studenten zoeken zelf naar eigen leermaterialen (al dan niet als verplichting van het vak) en stellen daarbij hun eigen kwaliteitseisen. Het perspectief van de student is de afgelopen jaren nog relatief onderbelicht gebleven. Het is belangrijk te weten wat zij belangrijk vinden bij hergebruik van open leermaterialen. Studenten kunnen daarnaast pleitbezorger voor open leermaterialen zijn. Voorbeelden daarvan zijn te vinden in Community Colleges in de Verenigde Staten¹.

De kerngebruikers van open leermaterialen, docenten en studenten, moeten goede ondersteuning ontvangen binnen de instelling voor het vinden, gebruiken en de didactische toepassingen van open leermaterialen. Instellingen kunnen hierbij putten uit de landelijke ontwikkelingen op dit gebied, zoals de ontwikkelingen van de Stimuleringsregeling, de dienst edusources van SURF (een database met open leermaterialen en een zoekportaal), Wikiwijs en de bevindingen uit de Zone Naar digitale (open) leermaterialen van het Versnellingsplan.

Deze thema-uitgave

Om het potentieel van hergebruik van open leermaterialen beter te benutten is het van belang om hergebruik te bestuderen vanuit diverse perspectieven. In deze thema-uitgave wordt hergebruik beschreven vanuit de volgende perspectieven:

- **Docent** | de docent als hergebruiker van open leermateriaal. Hoe beoordelen docenten open leermaterialen? En in welke mate vindt er hergebruik plaats?

¹ <https://www.cccoer.org/student-impact-stories/>

- **Student** | de student als degene die het materiaal dat de docent aandraagt gebruikt, maar ook zelf op zoek gaat naar leermaterialen. Hoe ervaren studenten hergebruik van leermaterialen?
- **Bibliotheek** | de bibliotheek als centraal punt voor docenten en studenten voor advies en ondersteuning bij het hergebruik van open leermaterialen. Hoe kan dit georganiseerd worden?
- **Professionalisering** | voor effectief hergebruik zijn kennis en vaardigheden nodig. Om welke vaardigheden gaat het en hoe kunnen die worden aangeleerd?
- **Nationaal** | binnen de stimuleringsregeling worden al enkele jaren leermaterialen instellingsoverstijgend ontwikkeld en gedeeld. Wat zijn de ervaringen rond hergebruik van die leermaterialen? Wat kunnen we daarvan leren?

We hopen dat deze thema-uitgave bijdraagt aan meer inzicht in hergebruik van open leermaterialen en activiteiten om hergebruik te bevorderen binnen instellingen voor hoger onderwijs. We wensen u hierbij veel inspiratie!

De redactie:

Ria Jacobi
Hogeschool Inholland

Marjon Baas
Hogeschool Saxion en ICLON,
Universiteit Leiden

Robert Schuwer
Fontys Hogescholen

Eerdere publicaties van de SIG Open Education

Jaar	Publicatie	Link
Tendrapporten		
2012	Tendrapport Open Educational Resources	Download
2013	Tendrapport Open Educational Resources	Download
2014	Tendrapport Open Education	Download
2015	Tendrapport open en online onderwijs	Download
Thema-uitgaven		
2014	Didactiek van open en online onderwijs	Download
2014	Kansen voor het campusonderwijs	Download
2015	Toetsen in open en online onderwijs	Download
2015	Nieuwe doelgroepen bereiken	Download
2015	Grand Challenges Learning Analytics & open en online onderwijs (i.s.m. SIG Learning Analytics)	Download
2016	Open textbooks	Download
2017	Good practices open leermateriaal binnen vakcommunity's	Download
2019	Open Pedagogy	Download

Referenties

Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., Lambert, S. R., Al-Freih, M., Pete, J., Olcott, Jr., D. Rodes, V., Aranciaga, I., Bali, M., Alvarez, Jr., A. V., Roberts, J., Pazurek, A., Raffaghelli, J. E., Panagiotou, N., de Coëtlogon, P., Shahadu, S., Brown, M., Asino, T. I.

Tumwesige, J., Ramírez Reyes, T., Barrios Ipenza, E., Ossianniilsson, E., Bond, M., Belhamel, K., Irvine, V., Sharma, R. C., Adam, T., Janssen, B., Sklyarova, T., Olcott, N. Ambrosino, A., Lazou, C., Mocquet, B., Mano, M., & Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572>

Cox, G.J., & Trotter, H. (2017). An OER framework, heuristic and lens: Tools for understanding lecturers' adoption of OER. *Open Praxis*, 9(2): 151–171. DOI: 10.5944/openpraxis.9.2.571

Jacobi, R., Schuwer, R., & Van der Woert, N. (2019). *Thema-uitgave Open Pedagogy. Er is meer Open Pedagogy dan je denkt!* SURF: Utrecht. <https://www.surf.nl/files/2020-02/thema-uitgave-open-pedagogy.pdf>

SURF (2014). *Thema-uitgave Didactiek van open en online onderwijs*. SURF: Utrecht. <https://www.surf.nl/files/2019-02/thema-uitgave-open-en-online-onderwijs-editie-didactiek.pdf>
van Trigt, M., Scholten, A.Z., van Hees, J., Jacobi, R., & Bruijns, V., (2014). *Thema-uitgave Open en Online Onderwijs. Kansen voor het Campus-onderwijs*. SURF, Nederland. https://www.surf.nl/files/2019-02/thema-uitgave-kansen-voor-campusonderwijs_0.pdf

UNESCO (2019). *Draft Recommendation on Open Educational Resources (40 C/32)*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370936>

1 Zoeken we op! De docent als gebruiker en curator van open leer materiaal

Marjon Baas
Hogeschool Saxion en
ICLON, Universiteit Leiden

Robert Schuwer
Fontys Hogescholen

Docenten zijn vaak degenen die open leer materialen ontwikkelen, delen en hergebruiken. Maar in welke mate vindt er al hergebruik plaats van open leer materialen door docenten in het Nederlandse hoger onderwijs? En hoe beoordelen docenten open leer materialen op kwaliteit en geschiktheid? De vraag centraal in dit artikel is hoe docenten op dit moment gebruik maken van open leer materialen en hoe we hen (nog beter) kunnen ondersteunen om adoptie te bevorderen.

In de loop der jaren is uitgebreid onderzoek gedaan naar de barrières die de adoptie van OER in de weg staan. Cox & Trotter (2017) hebben de OER-adoptiepiramide geformuleerd om zo de verschillende factoren die bepalend zijn voor OER-adoptie in beeld te brengen. Uit dit model blijkt dat deze barrières te groeperen zijn in (technische) infrastructuur, toestemming, kennis over open leer materialen, het kunnen vinden en gebruiken van open leer materialen en toegang hebben tot relevante materialen van voldoende kwaliteit. In Nederland hebben docenten voldoende toegang tot infrastructuur zoals computers en internet. Wat betreft toestemming zijn instellingen in Nederland over het algemeen ondersteunend aan het gebruik van open leer materialen, hoewel bij docenten vaak niet bekend is wat het beleid van een instelling in dezen is (Schuwer & Janssen, 2018). Het is echter essentieel dat docenten zich bewust zijn van open leer materialen en hoe deze zich onderscheiden van andere leer materialen. Dit blijkt vaak nog niet het geval te zijn (Baas, Admiraal & Van den Berg, 2019; Schuwer & Janssen, 2018). Docenten zijn vaak onzeker over de karakteristieke kenmerken van open leer materialen en twijfelen of en hoe deze materialen in het eigen onderwijs gebruikt kunnen worden. Daardoor is het bijvoorbeeld lastiger om geschikte en kwalitatieve materialen te vinden en kan gebruik van niet-open leer materialen (al dan niet met aanpassingen) leiden tot auteursrechtsschending. Kennis van open leer materialen is dan ook essentieel bij hergebruik van open leer materialen. Dit aspect is beschreven in de bijdrage van Raj et al (2021) in deze thema-uitgave. In dit artikel hanteren we het hergebruikproces zoals geformuleerd in het model van Clements & Pawlowski (2012). Dit model (zie Figuur 1) definieert vijf fasen in het hergebruik van open leer materialen, namelijk: zoeken, evalueren, aanpassen, gebruiken en (eventueel) terug delen.

Figuur 1. OER hergebruik proces (Clements & Pawlowski, 2012)

Dit model gebruiken we om inzichten uit recent onderzoek te structureren met het doel docenten in deze eerste vier fasen optimaal te ondersteunen.

Zoeken en evalueren

Het zoeken naar open leermaterialen is niet eenvoudig. Als docent moet je weten waar je kunt zoeken, niet alle open leermaterialen zijn ook gemakkelijk als zodanig herkenbaar en het kost veel tijd om in het brede aanbod te vinden wat je zoekt (Luo et al., 2019; Amiel, 2013). Veel open leermaterialen zijn dan ook verborgen in een oerwoud van repositories. Medewerkers van bibliotheek of mediatheek kunnen docenten ondersteunen bij het vinden van open leermaterialen, bijvoorbeeld door selecties aan te bieden van relevante materialen in een specifiek vakgebied. Toch wordt de uiteindelijke relevantie bepaald door de docent. Verschillende organisaties en instituten bieden daarom rubrieken aan om docenten in dit proces te helpen. Is het materiaal geschikt voor het eigen onderwijs? Wat is de kwaliteit? Hoewel deze rubrieken nuttig kunnen zijn, zijn de meeste niet empirisch getest (Yuan & Recker, 2015). We weten dus weinig over hoe docenten daadwerkelijk naar de kwaliteit en relevantie van open leermaterialen kijken. Om meer inzicht te krijgen in hoe docenten kwaliteit en relevantie op waarde schatten voor het eigen onderwijs, is dit in een recente studie nader onderzocht (Baas, Van der Rijst, Van den Berg, & Admiraal, submitted). Aangezien het beoordelen van de kwaliteit een persoonlijk proces is, werd de volgende definitie van kwaliteit gehanteerd: leermaterialen die: *'characterized by key characteristics which, from the teacher's point of view, have an essential significance and determine whether the aid will be included in the teaching process.'* (Karolčík et al., 2017, p.315). Docenten binnen hetzelfde vakgebied (bijvoorbeeld communicatie) kregen de vraag om een selectie van vier open leermaterialen te beoordelen tijdens een fysieke bijeenkomst. De docenten kregen hierbij de volgende vragen: 'Wat is je eerste indruk?' en 'Is het materiaal relevant voor jouw onderwijs?' De discussies ontstonden rondom deze vragen waarna ze gevraagd werd om af te sluiten met het beantwoorden van de vraag: 'Zou je het materiaal aanbevelen bij je collega's?' Het doel van de studie was om meer inzicht te krijgen in de elementen die docenten meenemen in hun beoordeling van de kwaliteit van open leermaterialen. Het doel was niet om te komen tot een algemeen kwaliteitsmodel voor open leermaterialen.

De resultaten laten zien dat docenten in de discussies elementen bespraken gerelateerd aan inhoud, ontwerp, gebruiksvriendelijkheid, betrokkenheid en leesbaarheid. Inhoud is daarbij het meest besproken. In Tabel 1 is een overzicht van de diverse onderdelen binnen deze vijf elementen zichtbaar. Dit wil echter niet zeggen dat alle docenten dezelfde eisen stelden aan het materiaal, maar wel dat dit elementen zijn waar docenten op letten bij het beoordelen van open leermaterialen (positief of negatief). De resultaten lieten daarnaast zien dat door deze materialen te bespreken met collega's, de bewustwording van open leermaterialen groter was geworden, dat docenten een positiever beeld hadden gekregen van open leermaterialen en dat ze meer inzicht hadden verworven wat betreft de praktische aspecten van het hergebruik van open leermaterialen in het eigen onderwijs.

Element	Onderdelen
Inhoud	Relevantie, scope, relatie met werkveld, juistheid, structuur
Ontwerp	Onderwijskundig ontwerp, granulariteit, vormgeving, wijze waarop informatie wordt aangeboden, ontwikkelaar, ontwikkeldatum van het materiaal
Gebruiksvriendelijkheid	Lay-out, mogelijkheden in navigatie, bruikbaarheid, mate van toegang, inzicht in voortgang van de student
Betrokkenheid	Oprachten, video's, feedback op opdrachten, interactiviteit, inzicht in voortgang voor student
Leesbaarheid	Taal, niveau van de taal, manier van schrijven, lengte van de tekst

Tabel 1. Onderdelen binnen de vijf elementen die docenten benoemden in de discussies

Aanpassen en gebruiken

We weten nu meer over hoe docenten open leermaterialen evalueren, maar dit zegt nog weinig over het daadwerkelijk gebruik van deze materialen in het eigen onderwijs. In welke mate worden open leermaterialen al gebruikt in het eigen onderwijs? En hoe gebruiken docenten deze materialen? Maken ze aanpassingen of gebruiken ze het vooral 'as-is'? In een recente studie hebben de auteurs een vragenlijst uitgezet onder docenten in Nederland om hier meer inzicht in te krijgen. Aangezien we weten dat de term open leermaterialen niet voor alle docenten een bekend begrip is, hebben we niet specifiek gevraagd naar het gebruik van open leermaterialen maar in het algemeen gevraagd 1) welke leermaterialen ze binnen een specifieke cursus gebruiken en 2) waar deze materialen vandaan komen. Deze vragenlijst is achtereenvolgens uitgezet in drie groepen: docenten Verpleegkunde, docenten van Fontys Hogeschool ICT en docenten aan universiteiten en hogescholen in Nederland. Bij de laatste afname hebben we ook gevraagd naar de kennis van docenten over open leermaterialen. Bij docenten met kennis hebben we doorgevraagd naar hoe ze open leermaterialen gebruiken, en waarom.

Uit de resultaten blijkt dat de herkomst van de materialen verschilt per type materiaal. Materiaal dat moeilijk of tijdrovend is om zelf te ontwikkelen (zoals video's, studieboeken en foto's) worden meestal zonder aanpassingen hergebruikt van derden. Het is niet verwonderlijk dat de toegang tot deze bronnen vaak onbeperkt is, aangezien deze bronnen al door derden online beschikbaar worden gesteld. Hulpmiddelen die meer context-gebonden moeten zijn of over gespecialiseerde onderwerpen gaan, worden over het algemeen door de docenten zelf gemaakt. Deze bronnen zijn voornamelijk presentaties, assessments en oefeningen. De toegang tot deze bronnen is meestal beperkt tot de eigen instelling. De beperkte toegang tot materialen door anderen zijn in lijn met de bevindingen van Rolfe (2012). Zij stelde dat lokaal delen gebruikelijker is dan de formele manier van delen.

Een opvallend resultaat is dat beleid op het gebied van open leermaterialen nauwelijks een motivatie lijkt voor docenten om open leermaterialen te hergebruiken. Dit kan betekenen dat er geen (open) beleid is bij de instelling, dat het beleid onbekend is voor de docent of dat het geen bron van motivatie is. In de eerdere studie van Schuwer & Janssen (2018) bleek onbekendheid met beleid wel een drempel te zijn wanneer het open delen van leermaterialen betreft.

In de laatste meting onder docenten in Nederland hebben we ook gevraagd in welke mate docenten bekend zijn met open licenties. Ondanks dat bleek dat de meeste docenten bekend waren met open licenties, gaf slechts een derde van deze groep aan de licentie te controleren bij hergebruik van de materialen. Hoewel recent onderzoek van Seaman & Seaman (2020)

suggereert dat de bekendheid van open leermaterialen toeneemt, suggereert dit niet automatisch dat ook het formele, juiste hergebruik toeneemt. Waar eerder onderzoek aangaf dat beperkte adoptie verklaard zou kunnen worden door een gebrek aan bewustzijn over open leermaterialen, laten deze resultaten zien dat zelfs als docenten zich bewust zijn van open licenties, het controleren van de licenties voor hergebruik niet vanzelfsprekend is. We zouden hieruit kunnen concluderen dat docenten zich misschien wel vaker met open leermaterialen bezighouden dan de cijfers suggereren. Deze conclusie sluit aan bij de bevindingen van Beaven (2018) die stelt dat de meeste praktijken 'verborgen zijn en zich afspelen in de privéruimte' (p. 388). Dit verborgen hergebruik werd door David Wiley ook wel 'dark-reuse' van open leermaterialen genoemd (Wiley, 2009).

Tips om hergebruik te stimuleren per fase van het hergebruikproces

Op basis van de bevindingen doen we de volgende suggesties die kunnen bijdragen aan hergebruik van open leermaterialen:

Zoeken

- Ondersteuning bij vinden van geschikte bronnen en gebruiksmogelijkheden kan veelal vanuit bibliotheken worden gegeven. Wijs docenten daar op als dit nog onbekend is bij hen. Deze ondersteuning omvat ook advies over (open) licenties en voorwaarden voor hergebruik (zie ook de bijdrage van Moes & Kleijheeg (2021) in deze thema-uitgave)

Evalueren

- Laat docenten open leermaterialen gezamenlijk beoordelen. Door samenwerking met collega's binnen het eigen team worden discussies niet alleen afgestemd op de onderwijscontext van docenten, maar kan ook het beeld dat docenten van een specifiek materiaal hebben veranderen door de redenering van hun collega's.
- Focus vooral op deze gesprekken in het team gedurende curriculumhervormingen. Docenten gaven aan dat het lastig is om open leermaterialen te implementeren in lopende cursussen doordat het cursusontwerp al vastligt. Zorg voor ondersteuning door onderwijskundige adviseurs en/of bibliothecarissen tijdens deze gesprekken, zodat eventuele misconcepties over open leermaterialen of vragen hierover direct opgelost dan wel beantwoord kunnen worden.

Aanpassen

- Benadruk dat open leermaterialen aangepast mogen worden. Het blijkt dat docenten vaak twijfelen over of en hoe open leermaterialen aangepast mogen worden. Welke aanpassingen zijn nodig om een zogeheten '*fit for purpose*' te creëren voor het gebruik van het materiaal in het eigen onderwijs? Zorg dat hier voldoende aandacht en ondersteuning voor is.

Hergebruik

- Omdat beleid op open leermaterialen nauwelijks invloed lijkt te hebben op bereidheid tot hergebruik, zouden activiteiten om hergebruik te verhogen vanuit een 'bottom-up'-benadering kunnen worden opgezet. Daarbij moet ondersteuning zoals in deze bijdrage beschreven wel geborgd zijn.
- Hoewel het misschien sneller en gemakkelijker is voor docenten om leermaterialen te gebruiken zonder de licentie te checken, is het belangrijk om de nadruk te leggen op de gevolgen hiervan. Het benadeelt niet alleen de auteur van de bron, maar leidt ook tot

een verhoogd risico op een institutionele claim voor oneigenlijk gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal van de organisatie Stichting PRO.

- Voer binnen de opleiding/instelling een gesprek over het hergebruik van materialen in het onderwijs. Waar ontbreekt het op dit moment aan? Welke type materialen vinden studenten fijn om aangereikt te krijgen? En hoe wordt bijvoorbeeld aangekeken tegen het aanbieden van Engelstalige leermaterialen?

Referenties

Amiel, T. (2013). Identifying barriers to the remix of translated open educational resources. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 14(1), 126-144. DOI: 10.19173/irrodl.v14i1.1351

Baas, M., Admiraal, W., & Van den Berg, E. (2019). Teachers' Adoption of Open Educational Resources in Higher Education. *Journal of Interactive Media in Education*, 2019(1): 9, pp. 1-11. DOI: 10.5334/jime.510

Baas, M., Van der Rijst, R., Van den Berg, E., & Admiraal, W. (submitted). Would You Use It? A Qualitative Study on Teachers' Assessment of Open Educational Resources in Higher Education.

Beaven, T. (2018). 'Dark reuse': An empirical study of teachers' OER engagement. *Open Praxis*, 10(4): 377–391. DOI: 10.5944/openpraxis.10.4.889

Clements, K. I., & Pawlowski, J. M. (2012). User-oriented quality for OER: Understanding teachers' views on re-use, quality, and trust. *Journal of Computer Assisted Learning*, 28(1), 4–14. DOI: 10.1111/j.1365-2729.2011.00450.x

Karolčík, Š., Čípková, E., Veselský, M., Hrubíšková, H., & Matulčíková, M. (2017). Quality parameterization of educational resources from the perspective of a teacher. *British Journal of Educational Technology*, 48(2), 313–331. DOI: 10.1111/bjet.12358

Moes, S., & Kleijheeg, W. (2021). *De bibliotheek als gids in de jungle van digitale leermaterialen. Thema-uitgave Hergebruik van open leermaterialen*. SURF: Utrecht.

Luo, T., Hostetler, K., Freeman, C., & Stefaniak, J. (2019). The power of open: Benefits, barriers, and strategies for integration of open educational resources. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 35(2), 140-158. DOI: 10.1080/02680513.2019.1677222

Raj, R., Zhuk, M., van Rij, F. & Beldhuis, H. (2021). Shifting gears towards reuse and co-creation of OER: New skill sets for sustainable staff development. In *Thema-uitgave Hergebruik van leermaterialen*. SURF: Utrecht.

Rolfe, V. (2012). Open educational resources: staff attitudes and awareness. *Research in Learning Technology*, 20(1). DOI: 10.3402/rlt.v20i0/14395

Schuwert, R., & Janssen, B. (2018). Adoption of Sharing and Reuse of Open Resources by Educators in Higher Education Institutions in the Netherlands: A Qualitative Research of

Practices, Motives, and Conditions. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 19(3). DOI: 10.19173/irrodl.v19i3.3390

Seaman, J. & Seaman, J. (2020). Inflection Point: Educational Resources in U.S. Higher Education, 2019. Bay View Analytics. Geraadpleegd van <https://www.onlinelearningsurvey.com/reports/2019inflectionpoint.pdf>

Wiley, D. (2009). *Dark Matter, Dark Reuse, and the Irrational Zeal of a Believer*. Geraadpleegd van <https://opencontent.org/blog/archives/905>

Yuan, M., & Recker, M. (2015). Not All Rubrics Are Equal: A Review of Rubrics for Evaluating the Quality of Open Educational Resources. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(5). DOI: 10.19173/irrodl.v16i5.2389

2 De student gaat op zoek: de waarde van (open) leermaterialen voor het eigen leren

Robert Schuwer
Fontys Hogescholen

Marjon Baas
Hogeschool Saxion en ICLON,
Universiteit Leiden

Aukje de Ruijter
Interstedelijk Studenten Overleg

Inleiding

Bij het merendeel van studies gericht op hergebruik van open leermaterialen wordt vanuit het docentperspectief geredeneerd. Dit is verklaarbaar, want meestal schrijven docenten de verplichte en aanbevolen literatuur bij een cursus voor die bijdraagt aan het behalen van de beoogde leerdoelen. Toch zijn er situaties te bedenken waarbij studenten niet voldoende hebben aan deze voorgeschreven leermaterialen. Een student kan behoefte hebben aan extra oefenstof, wil kennismaken met andere perspectieven op een bepaald thema, of krijgt meer regie toebedeeld over het onderwijsproces en moet zelf op zoek gaan naar relevante leermaterialen. Tijd om dus ook hergebruik vanuit het studentperspectief in kaart te brengen. Hoe zoeken studenten naar aanvullende leermaterialen? En hoe selecteren ze deze leermaterialen?

In een studie naar het gebruik van open leermaterialen door studenten ingeschreven in een formeel studieprogramma, gaf 30% aan dat het gebruik van open leermaterialen de beslissing beïnvloedde of ze in het formele studieprogramma het betreffende onderwerp zouden kiezen (de los Arcos et al, 2015). Video's en open textbooks waren door die studenten de meest gebruikte open leermaterialen. Deze resultaten zijn gebaseerd op 2132 respondenten van wie 31% in de leeftijd van 19-24 jaar was. Van de respondenten was 61% afkomstig uit de UK en de USA. In Nederland is in 2013 een niet gepubliceerd survey-onderzoek uitgevoerd². De survey was opgebouwd uit gesloten meerkeuzevragen en kende een bruikbare respons van 162 studenten (53% uit hbo, 44% uit wo en 3% anders). De meest genoemde redenen om op zoek te gaan naar leermaterialen naast, of in plaats van, de voorgeschreven leermaterialen waren verduidelijking van de leerstof (64%), snelle en 24/7 beschikbaarheid van digitaal leermateriaal (51%) en tijdsbesparing (bijvoorbeeld zoeken naar een samenvatting van de leerstof). Ondanks dat deze resultaten een globaal beeld geven van het gedrag van studenten aangaande het hergebruik van open leermaterialen, is meer inzicht nodig onder de huidige generatie studenten. Om die reden hebben wij voor de leden van het Interstedelijk Studenten Overleg (ISO) in november 2020 een focusgroep georganiseerd rond dit thema. In totaal hebben daar 40 studenten uit het hoger onderwijs in twee parallelle groepen gesproken over hun gedrag en opinies rond onderwerpen als daadwerkelijk gebruik, vindbaarheid en kwaliteit van gevonden leermateriaal. De studenten kregen enkele stellingen voorgelegd via Mentimeter. Om meer

² Er is wel een blog verschenen over dit onderzoek: <https://www.robertschuwer.nl/?p=672>

inzicht te verkrijgen in deze antwoorden, zijn er na de stellingen verklarende gesprekken gevoerd waarbij studenten de gelegenheid kregen hun antwoorden toe te lichten.

Allereerst hebben we achtergrondinformatie verzameld waarbij er is gevraagd naar het type hoger onderwijs (hbo of wo), de fase (bachelor of master) en type studie (alfa, bèta, of gamma) van de student. Tabel 1 geeft de verdeling weer van de aanwezigen naar soort hoger onderwijs en fase.

Fase→	Bachelor	Master	Beide	Geen van beide	Niet ingevuld
Soort ho↓					
hbo	12				1
wo	8	9	1	1	1
niet ingevuld	1				6

Tabel 1 Verdeling naar soort ho en fase (N=40)

Van de 40 aanwezige studenten hebben 35 het type studie aangegeven: 2 keer alfa, 15 keer bèta en 16 keer gamma. Twee studenten twijfelden over het type studie en hebben twee waarden ingevuld.

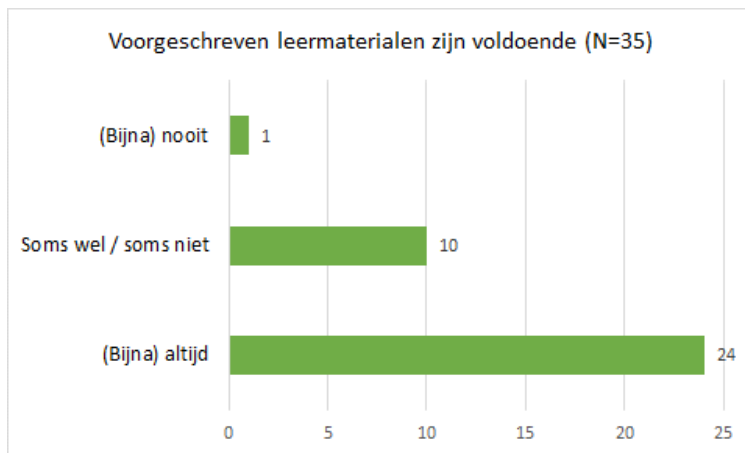
In deze bijdrage worden de resultaten van de focusgroepen gepresenteerd. Daarbij dient te worden opgemerkt dat we in de focusgroepen niet de term “open leer materiaal” hebben gebruikt, maar formuleringen als “vrij beschikbaar alternatief leer materiaal”. De reden hiervoor is dat eerdere onderzoeken naar open leer materiaal leerden dat deelnemers aan die onderzoeken vaak een eigen beeld van open leer materiaal gebruiken die afwijkt van wat beoogd is. We zijn dus niet nagegaan of de bronnen waar studenten naar refereerden ook daadwerkelijk open leer materialen zijn conform de definitie van open leer materiaal uit de inleiding van deze thema-uitgave.

Wordt er gezocht naar alternatief leer materiaal?

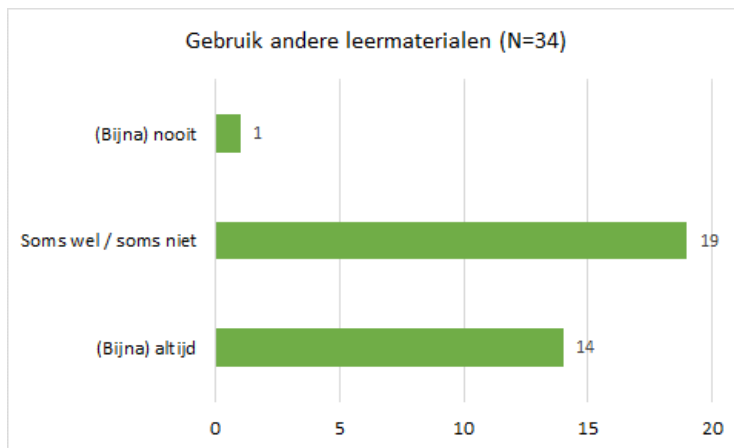
Via twee stellingen is geïnventariseerd of studenten voldoende hadden aan leer materiaal dat door docenten verplicht of aanbevolen werd of dat studenten ook alternatief leer materiaal gebruikten:

- Stelling 1: Leer materialen die door docenten als aanbevolen/verplicht worden voorgeschreven, zijn voldoende voor mij
- Stelling 2: Ik gebruik naast de leer materialen die een docent als aanbevolen/verplicht voorschrijft ook andere leer materialen die ik op internet kan vinden

Uit de resultaten (zie figuur 1 en 2) blijkt dat het merendeel van de studenten (bijna) altijd voldoende heeft aan de voorgeschreven leer materialen (68.6%), ongeveer een kwart van de studenten (28.6%) heeft soms wel en soms niet genoeg aan de materialen. Toch gaan bijna alle studenten met enige regelmaat of altijd op zoek naar extra materialen op het internet. De meest genoemde alternatieve leer materialen waren papers en YouTube-video's. Daarnaast werden samenvattingen en specifieke websites (zoals Wolfram voor bètastudies) meermaals genoemd. Naast zelf zoeken op internet wordt gebruik gemaakt van aangereikte bronnen door medestudenten en, omgekeerd, delen studenten ook hun bronnen met derden. Onderling attenderen en delen gebeurt minder wanneer onderwerpen erg specifiek zijn.

Figuur 1. Voorgeschreven leermaterialen

Figuur 2. Gebruik alternatieve leermaterialen

Veelgenoemde redenen om op zoek te gaan naar alternatieve leermaterialen:

- uitleg in alternatief materiaal is duidelijker;
- een voorkeur voor video in plaats van tekst;
- efficiëntie door samenvattingen te gebruiken;
- het is een noodzakelijke activiteit voor een cursus. Denk bijvoorbeeld aan schrijven van essays of het uitvoeren van onderzoekopdrachten;
- voor programmeeropdrachten is Google een goede vraagbaak om codevoorbeelden te vinden.

“Je hebt wel oefenopgaven, maar als je net vastloopt bij een opdracht die je eigenlijk zou moeten kunnen dan is het wel *nice* dat die uitleg wel op internet te vinden is” (wo, bèta)

De meerderheid van de studenten is niet bereid te betalen voor niet-voorgeschreven materiaal. Is er toch interessant materiaal, maar kost het geld? Dan zoeken studenten naar alternatieven door bijvoorbeeld contact te zoeken met de bibliotheek of door illegale circuits te verkennen. Slechts een paar studenten gaven aan te willen betalen voor extra leermateriaal. Dit geldt met name voor samenvattingen die dan wel enkele euro's kosten, maar veel tijd besparen.

“Het is bijna niet te doen om alles te betalen. Ik moet zoveel stukken schrijven waarvoor ik extra informatie nodig heb. Dat kan mijn bankrekening niet aan.” (hbo, gamma)

We hebben de studenten ook gevraagd naar reacties van docenten wanneer ze hen wijzen op alternatieve bronnen. De meesten meldden dat docenten positieve reacties gaven. Zo vertelde een student dat haar docent enthousiast reageerde op door haar aangedragen alternatieve leermaterialen en daar nadien ook andere studenten naar doorverwees. Ook was er ervaring met een docent die stimuleerde om goede, zelf gevonden content te delen met medestudenten. Daartegenover stond een ervaring dat een student een opdracht had opgelost volgens een methode die uit een alternatieve bron afkomstig was, maar dat dit niet werd gewaardeerd door de docent.

Hoe beoordelen studenten de kwaliteit van leermaterialen?

Op de stelling “Ik vind het lastig om de kwaliteit te bepalen van alternatieve bronnen die ik op internet vind” reageerden in totaal 34 studenten. De helft hiervan gaf aan dat (bijna) nooit lastig te vinden, de andere helft vindt het soms lastig. Hoe kan het dat studenten hier zo weinig moeite mee hebben? Veel studenten gaven aan dat ze al in het eerste jaar (en soms al in het voortgezet onderwijs) cursussen hadden gekregen om de kwaliteit van bronnen te bepalen. Hoewel dergelijke cursussen zich vooral richten op zoeken naar en beoordelen van wetenschappelijke artikelen, lijken studenten de skills die ze daar hebben verworven ook toe te passen bij het zoeken naar andere typen bronnen.

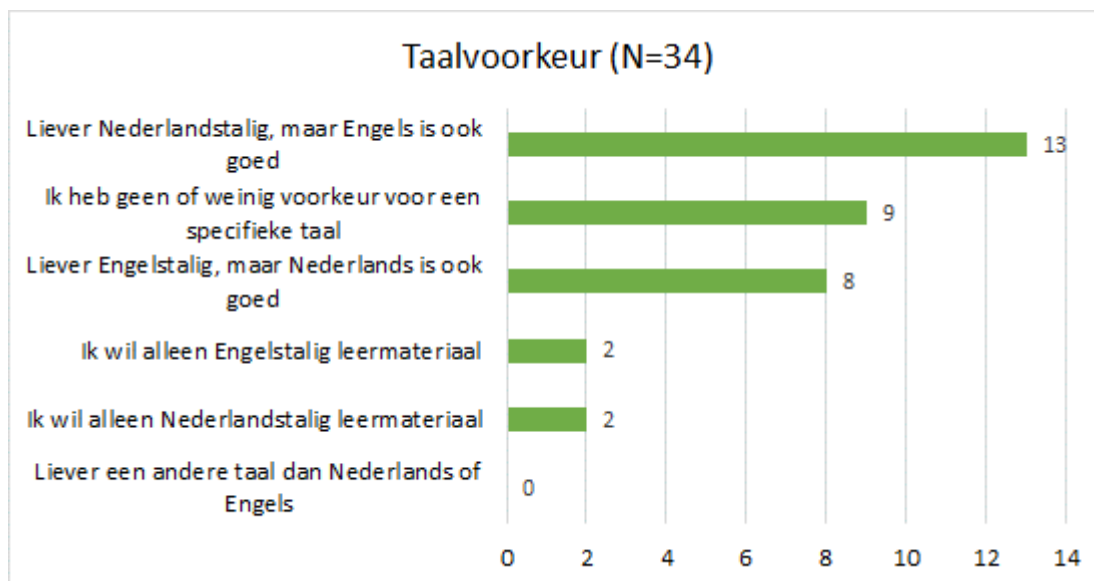
Bij de beoordeling van de kwaliteit letten studenten op diverse kenmerken, zoals de bron (afkomstig van goede universiteiten), het aantal citaties (in het geval van een paper), de juistheid van de inhoud (triangulatie toepassen door meer bronnen te bekijken om bevindingen te checken) en eerder gebruik door medestudenten (of doorgestuurd door hen). Een student met een bètastudie gaf aan dat vooral achteraf wordt geconcludeerd of een bron goed is. Als een materiaal dat gebruikt is bij een opdracht inderdaad leidt tot het vooraf door de docent gegeven antwoord, dan is de bron dus van goede kwaliteit. Dat dit pas achteraf kan worden vastgesteld, wordt niet als een probleem beschouwd. Wel werd door sommigen aangegeven dat het inschatten van kwaliteit lastiger is bij een onderwerp waar je als student nog minder expertise in hebt, bijvoorbeeld bij vakken aan het begin van de studie. Ook willekeurige bronnen die via Google gevonden worden, zijn soms lastiger te beoordelen op kwaliteit.

Studenten gebruiken bij de beoordeling van de kwaliteit ook karakteristieken die specifiek passen bij het type leermateriaal dat ze vinden. Zo kun je een tekst herlezen, maar een video bekijk je het liefst maar één keer. Bij het laatstgenoemde type leermateriaal wordt daarom als criterium gebruikt dat de inhoud en aanpak direct duidelijk moet zijn. Om extra zekerheid over de kwaliteit van aanvullende materialen te verwerven, communiceren studenten onderling waar goede materialen te vinden zijn, of wordt de docent gevraagd om de bron te checken indien studenten onvoldoende zeker zijn over de kwaliteit van het materiaal.

“Als ik nuances in de tekst zie in plaats van kort-door-de-bocht-opmerkingen, dan komt dat bij mij makkelijker binnen dan wanneer het echt heel hard één richting op zou gaan” (wo, gamma)

Welke voorkeur hebben studenten voor de taal van het leermateriaal?

Er zijn veel meer open leermaterialen beschikbaar in het Engels dan in het Nederlands. We wilden daarom nagaan of de taal van het leermateriaal een drempel kan zijn voor hergebruik door studenten. In totaal 34 studenten reageerden op de vraag: Wat is jouw voorkeur voor de taal van het leermateriaal (geschreven of gesproken)? Het blijkt dat de meningen verdeeld zijn (zie figuur 3). Waar 9 studenten geen specifieke voorkeur hebben, hebben 13 studenten het liefst Nederlandstalige materialen, en 8 studenten juist het liefst Engelstalige materialen. Slechts 4 studenten geven aan een harde voorkeur te hebben voor of Engels of Nederlands.

Figuur 3. Voorkeur voor taal van het leermateriaal

Eenheid in terminologie in voorgeschreven literatuur en extra bronnen is de belangrijkste reden dat een meerderheid niet echt een harde voorkeur heeft. Een aantal gaf aan dat de inhoud van hun opleiding wel typisch gericht is op Nederland (bijvoorbeeld de opleiding Pedagogiek) en dat er daarom voorkeur bestaat voor Nederlandstalige literatuur, maar dat voor het schrijven van essays ook moet worden geput uit Engelstalige literatuur. Een student (wo, bèta) gaf aan dat de opleiding moet aansluiten bij de toekomstige werkomgeving en dat daarom eigenlijk de praktijk de taal van het leermateriaal zou moeten bepalen. Voor hem is kennis van termen in Nederlands én Engels belangrijk om in het werkveld serieus genomen te worden.

Is er dan een verschil op basis van het type studie? Voor de studenten waarbij bekend is of ze op het hbo of wo studeren (n=27), zien we dat de 10 studenten die liever Nederlandstalig materiaal hebben, gelijk (5 om 5) verdeeld zijn over hbo en wo.

“De beste stukken literatuur die je zoekt als je een paper moet schrijven zijn in het Engels, zelfs al heeft het Nederlandse auteurs” (hbo, gamma)

Conclusies

Studenten gaan vooral op zoek naar alternatieve leermaterialen om hun leerprocessen beter te ondersteunen. Ze voelen zich competent in het vinden van additionele leermaterialen, vooral door de trainingen in informatievaardigheden die ze hiervoor krijgen bij hun opleiding. Zoeken naar alternatieve bronnen in aanvulling op wat is voorgeschreven, is vaak een inherent deel van de cursus die ze volgen. Opvallend is dat de meerderheid van de studenten aangeeft weinig

problemen te ondervinden bij het bepalen van de kwaliteit van de gevonden leermaterialen. Het beoordelen en bepalen van de kwaliteit van leermaterialen wordt in onderzoeken onder docenten juist vaak als een hindernis voor hergebruik aangegeven. Het kan zijn dat de criteria waarmee docenten en studenten de kwaliteit beoordelen verschillen. Ook lijken studenten minder moeite te hebben als achteraf blijkt dat de kwaliteit minder is dan verwacht, hetgeen docenten zich minder kunnen veroorloven.

Deze kleine studie kan niet representatief zijn voor de gehele populatie van studenten. Resultaten geven echter voldoende argumenten om gedrag van studenten inzake hergebruik van leermaterialen nader te onderzoeken. Vragen over verschillen tussen bachelor- en masterstudenten, tussen studierichtingen of tussen hbo of wo kunnen dan beter worden beantwoord. Als daarin meer inzicht is verkregen, kan beter worden bepaald of studenten behoefte hebben aan een vorm van ondersteuning en hoe deze het beste aangeboden kan worden.

Referentie

de los Arcos, B., Farrow, R., Pitt, R., Perryman, L-A., Weller, M. & McAndrew, P. (2015). OER Research Hub Data 2013-2015: Formal Learners. OER Research Hub. <http://oerhub.net/wp-content/uploads/2015/11/20151117-OER-Hub-Data-Report.pdf>

3 De bibliotheek als gids in de jungle van digitale leermaterialen

Sylvia Moes
Vrije Universiteit

Wouter Kleiheeg
Erasmus Universiteit Rotterdam

Inleiding

Een cursus omzetten naar een goede online variant, hoe doe je dat? Een manier is om slim gebruik te maken van bestaande onderwijscontent. Maar waar vind je als docent die content en hoe weet je wat je er wel of niet mee mag doen? Nu online onderwijs zo belangrijk is geworden en er veel (open) leermaterialen beschikbaar zijn, spelen deze vragen ongetwijfeld bij veel docenten. Wellicht meer dan ooit!

De vraag is hoe wij een goede ondersteuning kunnen bieden aan docenten vanuit bibliotheken, en hoe deze ondersteuning schaalbaar is. Daarvoor is een aantal verkenningen uitgevoerd die hieronder worden beschreven. De resultaten van deze verkenningen dienen als input voor een 2-jarig projectplan om docenten te ondersteunen bij beter hergebruik van (open) leermaterialen.

Behoeft inventarisatie onder 26 vakcommunity's

De [werkgroep Bibliotheken, Open en Online Onderwijs \(B-OOO\)](#) heeft docenten van vakcommunity's gevraagd waar zij tegenaan lopen bij het delen en hergebruiken van materiaal en welke ondersteuning ze daarbij verwachten vanuit de bibliotheek. Van de 45 vakcommunity's die bij de werkgroep bekend waren hebben er 26 meegewerkt aan deze behoefte-inventarisatie, die is uitgevoerd i.s.m. SURF en [Zone 4, 'Naar digitale \(open\) leermaterialen'](#) van het [Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT](#).

Uit de behoefte-inventarisatie is duidelijk geworden dat vakcommunity's ondersteuning wensen van bibliotheken bij:

- Advies op auteursrechten, voor hergebruik van open maar ook commerciële materialen
- Advies op Creative Commons licenties, zodat zij weten hoe zij open materiaal mogen hergebruiken
- Ondersteuning bij het beschikbaar stellen van materialen, zoals metadatering en collectievorming op community-pagina's

Daarnaast hebben vakcommunity's aangegeven dat zij graag beschikken over auteur-tools die hen ondersteunen bij instellingsoverstijgende samenwerking en bewerking van leermaterialen, zoals open tekstboeken, video, PowerPoint en tekstdocumenten. Deze tools zouden bij voorkeur beschikbaar moeten komen via uitbreiding van het landelijk portaal van [edusources](#) (zie

hieronder). Dit laatste is niet per definitie een taak van de bibliotheek, maar de ondersteuning bij creatie en bewerking van open leermaterialen is dat wel. Denk bijvoorbeeld aan hergebruik van materialen bij de creatie van een open online tekstboek. Voor meer informatie over de uitkomsten van de behoefte-inventarisatie, zie [deze publicatie](#).

Uitkomsten van inventarisatie zijn input voor 2-jarig projectplan

De uitkomsten van eerdergenoemde inventarisatie dienen als input voor een 2-jarig project dat geïnitieerd wordt om docenten optimaal te ondersteunen bij beter hergebruik van (open) leermaterialen. Dit project zal vanuit Zone 4 worden ingediend bij het versnellingsplan met een aantal onderdelen:

- Uitbreiding van het landelijk portaal edusources met auteur-tools
- Een visie over de content die in het landelijk portaal vindbaar moet worden gemaakt
- De inrichting van een landelijk ondersteuningsloket

Hieronder wordt een aantal activiteiten beschreven die onderdeel zijn van het 2-jarig projectplan.

Technische uitbreiding landelijk portaal edusources

Bibliotheekmedewerkers zullen meedenken over de integratie van auteur-tools op het landelijk portaal en dan vooral over de wijze waarop content die al eerder is gepubliceerd, bewerkt kan worden. Denk bijvoorbeeld aan de wens van docenten om samen te werken aan de creatie van open tekstboeken. Bij creatie van leermaterialen is advies gewenst over auteursrecht en bij bewerking van leermaterialen gaat het ook om de vindbaarheid van deze materialen, de integratie hiervan in een leeromgeving of het gebruik binnen interactieve tools, zoals Perusall en FeedbackFruits.

Vakspecialisten van bibliotheken koppelen aan community's van docenten

In samenwerking met SURF en de Zone 'Naar digitale (open) leermaterialen' werkt de werkgroep B-000 ideeën uit om docenten effectief te ondersteunen bij hergebruik van leermateriaal en de ontsluiting hiervan. Wij denken aan de opzet van een vlekkenplan om specialisten van bibliotheken te koppelen aan vakcommunity's. Zo kan er een efficiënte ondersteuning worden gegeven bij auteursrechtcontrole, het samenstellen van collecties en het hergebruik van leermaterialen. Wanneer het vlekkenplan is uitgewerkt zal het worden opgenomen in het landelijk ondersteuningsloket zodat experts aan elkaar gekoppeld kunnen worden (zie voor meer informatie over het landelijk ondersteuningsloket hieronder).

Contentstrategie

Naast de uitbreiding van de infrastructuur met auteur-tools en de ondersteuning aan vakcommunity's van vakspecialisten, zal er ook meer content beschikbaar moeten komen voor docenten die hergebruikt kan worden, zodat zij hun optimale mix van leermateriaal kunnen samenstellen. Deze content wordt ontsloten via de omgeving van edusources. Om antwoord te geven op de vraag welke content interessant is (open en commercieel) en waar prioriteit aan moet worden gegeven, zal er een klankbordgroep worden samengesteld die bestaat uit vakspecialisten uit de bibliotheek en docenten van hogeronderwijsinstellingen en vakcommunity's. Aan deze klankbordgroep wordt een contentstrategie voorgelegd met een overzicht van content die ontsloten kan worden via de omgeving van edusources. Dit betreft zowel open materiaal als materiaal dat afkomstig is van uitgeverijen. Als basis hiervoor heeft in 2020 al een inventarisatie plaatsgevonden van geschikte open en commerciële content.

Doorzoekbaarheid leermaterialen

Er is een verkenning gedaan naar de vindbaarheid en doorzoekbaarheid van open tekstboeken en videomaterialen

- Er is een verkenning gedaan door TU Delft en de Vrije Universiteit inzake vindbaarheid en hergebruik van open tekstboeken. Deze tekstboeken staan op tal van platformen en zijn vaak gepubliceerd in PDF- of ePub-formaat. In deze verkenning is geïnventariseerd hoeveel tekstboeken er beschikbaar zijn en onder welk vakgebied deze vallen, in welke taal ze zijn gepubliceerd en onder welke Creative Commons licentie deze boeken zijn gepubliceerd. De boeken kunnen op basis van fulltext search worden doorzocht, door inzet van tekstherkenning. Hiermee wordt de vindbaarheid vergroot en geeft het de docenten beter inzicht in welke open tekstboeken het beste aansluiten op hun onderwijssituatie. Om het gebruiksgemak te verhogen, is bekeken wat een oplossing zou zijn om tekstboeken in bijvoorbeeld PDF- of ePub-formaat eenvoudiger te kunnen bewerken. Op deze manier kunnen bijvoorbeeld hoofdstukken of alinea's uit open tekstboeken worden hergebruikt voor onderwijsdoeleinden, en onder andere bij het maken van nieuwe tekstboeken. De inzichten uit deze verkenning zijn input voor de contentstrategie (zie hierboven).
- Ook is er een pilotstudie gedaan om de doorzoekbaarheid van videomateriaal te vergroten door inzet van spraakherkenning (samenwerking van SURF, Erasmus Universiteit en Vrije Universiteit, geïnitieerd door de werkgroep B-000). De gesproken tekst komt als doorzoekbare platte tekst beschikbaar. De uitkomsten van deze pilotstudie vormen de input voor een traject waarin op landelijk niveau wordt onderzocht welke functionaliteiten van videoplatformen tegemoet komen aan de hedendaagse eisen vanuit onderwijs. Daarnaast bieden ze input aan SURF voor de verbetering van doorzoekbaarheid van leermaterialen. SURF neemt de doorzoekbaarheid van video, door middel van spraak, op in de roadmap van technische doorontwikkelingen voor het portaal edusources.

Andere vormen van ondersteuning die vanuit bibliotheken gegeven kunnen worden zijn ondersteuning bij het opstellen van vakvocabulaires (zodat leermaterialen ook op leerdoelen/activiteiten beschreven kunnen worden) en het opstellen van kwaliteitsplannen en keurmerken voor leermaterialen.

Landelijk ondersteuningsloket

Om een goede ondersteuning in te richten en zo veel mogelijk kennis te delen wordt er in het 2-jarig project een landelijk ondersteuningsloket ingericht voor aangesloten instellingen van SURF. Bij dit landelijk ondersteuningsloket kunnen naast docenten (in vakcommunity's) ook ondersteuners terecht voor advies en worden zij in staat gesteld om experts te ontmoeten die kunnen ondersteunen bij de creatie en integratie van leermaterialen. Daarnaast is een goede basisondersteuning nodig als het gaat om het gebruik van het platform edusources en het gebruik van reeds beschikbare bronnen zoals handleidingen en stappenplannen (bijvoorbeeld het stappenplan voor het maken van een vakvocabulaire) die al beschikbaar zijn op de [website over open leermaterialen van SURF](#).

Lopende ondersteuningsactiviteiten

Naast bovengenoemde activiteiten die onderdeel zijn van een 2-jarig project, lopen er nu al ondersteuningsactiviteiten die uitgevoerd worden door bibliotheken. Dit levert belangrijke input bij de opzet van een landelijk ondersteuningsloket.

Hieronder noemen wij een aantal voorbeelden.

Advies op auteursrecht en hergebruik van materiaal

Bibliotheken hebben al ingezet op ondersteuning via een auteursrechten-informatiepunt, hierover is veel informatie te vinden op websites van bibliotheken. Een voorbeeld hiervan is de Universiteitsbibliotheek van de Vrije Universiteit die een interactieve [site](#) heeft ingericht om docenten te ondersteunen bij het gebruik van leermaterialen in onderwijs. Via deze site kunnen docenten direct een afspraak inplannen met een medewerker van de bibliotheek voor advies, indien de informatie op de website vragen niet volledig beantwoordt. Deze informatie is open beschikbaar en wordt al door andere bibliotheken opnieuw gebruikt.

Door middel van een samenwerkingsverband tussen VSNU en SURF wordt met een aantal bibliotheken gewerkt aan de lancering van een [CopyRIGHT-tool](#) die docenten antwoord geeft op de vraag of commercieel materiaal opgenomen kan worden in de leeromgeving. Via deze tool, die geïntegreerd kan worden in de leeromgeving, kan de docent literatuur uploaden en krijgt de docent advies of het materiaal hergebruikt kan worden. Hiervoor is controle van de licentie van het materiaal noodzakelijk. Dit gebeurt via de licentiemanager van SURF. De tool is een doorontwikkeling van een tool die bij de Erasmus Universiteit is ontwikkeld. SURF onderzoekt hoe zij de CopyRIGHT-tool op termijn kan inzetten om advies te geven op open alternatieven zoals Open Access Publicaties.

Advies op leermaterialen en integratie in leermiddelenketen

De bibliotheek van de Universiteit Maastricht attendeert docenten al op leermaterialen die vrij beschikbaar zijn, maar gaan nu na een periode van pilots en experimenteren werken aan de integratie van deze materialen in de gehele leermiddelenketen. Daarbij attenderen zij docenten op 'open' als alternatief voor commerciële literatuur en geven ze deze content een plek in de leermiddelenlijst die docenten via de leeromgeving (Canvas in dit geval) wordt aangeboden. De opslag van leermaterialen vindt plaats op Surf Sharekit en is vindbaar via edusources, zodat ook platformen met open leermaterialen zoals edusources worden opgenomen - naast gangbare sites zoals LibSearch. Op deze manier willen zij een dienstverlening bieden die aanhaakt bij open access-beleid in het onderwijs (incl. waardering en erkenning voor docenten). Deze opzet is zeer interessant voor het landelijke ondersteuningsloket.

Workshops over hergebruik van leermateriaal

Er worden diverse workshops gegeven over de wijze waarop zowel open als commercieel materiaal hergebruikt kan worden in de leeromgeving. Zo wordt er bij de HVA/UvA in het begin van 2021 een workshop gegeven over hergebruik van open leermateriaal. Daarnaast worden er bij andere instellingen workshops georganiseerd over de wijze waarop commerciële materialen in de leeromgeving kunnen worden opgenomen. Andere workshops gaan bijvoorbeeld over de wijze waarop docenten open interactieve tekstboeken kunnen maken en hierbij open materiaal kunnen hergebruiken.

Content gebruiken in interactieve platformen zoals Perusall en FeedbackFruits

Bibliotheken bieden ondersteuning aan docenten bij hergebruik van literatuur en andere vormen van content die studenten gebruiken voor leeractiviteiten, zoals ondersteuning bij Perusall en FeedbackFruits. Daarbij is de check op auteursrecht belangrijk, alsmede de toegankelijkheid van het materiaal. De manier waarop deze tools studenten beter ondersteunen

om interactie met elkaar en met de content aan te gaan is belangrijke input die gedeeld kan worden via het landelijke ondersteuningsloket.

Vanuit de werkgroep B-000 zullen bovengenoemde activiteiten ingebracht worden binnen het 2-jarig project, zodat kennis gebundeld kan worden en experts ingezet kunnen worden om deze kennis door te geven.

Dankwoord

De auteurs danken Harrie van der Meer (HvA/UvA) en Gaby Lutgens (Universiteit Maastricht) voor hun input aan deze bijdrage.

4 Omschakelen naar hergebruik en co-creatie van OER: nieuwe vaardigheden voor duurzame docentprofessionalisering

Raquel Raj³
Rijksuniversiteit
Groningen

Myroslava Zhuk
Rijksuniversiteit
Groningen

Frederiek van Rij
Rijksuniversiteit
Groningen

Hans Beldhuis
Rijksuniversiteit
Groningen

Inleiding

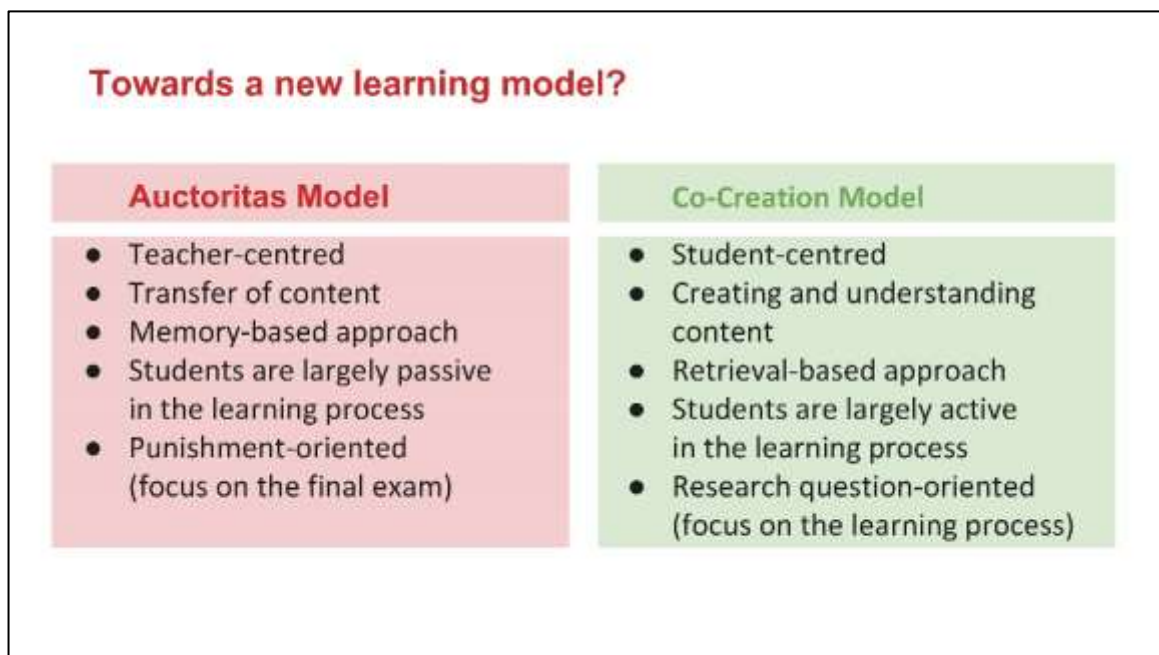
De term 'Open Educational Resources' (OER) werd voor het eerst gebruikt in 2002, tijdens een UNESCO-forum over open onderwijsmateriaal (UNESCO, 2002). Achttien jaar later is het concept van onderwijs- en leermaterialen die zich in het publiek domein bevinden niet meer nieuw, maar toch ontbreekt het veel onderwijsinstellingen aan een integrale aanpak voor OER.

Dit komt voor een deel door het ontbreken van een kader. Hoewel het concept eenvoudig lijkt, kunnen OER zowel op kleine als op grote schaal en in verschillende kaders worden gebruikt (Weller, 2010). Het gebrek aan scope heeft geleid tot veel discussie en speculatie over de mogelijke verstreckende gevolgen van OER. Het kosteloos beschikbaar stellen van cursusinhoud en online leermaterialen aan gebruikers, die eveneens vrij zijn om deze materialen over te nemen, te verbeteren en herdistribueren kan barrières voor de toegang tot onderwijs verkleinen en het monopolie van onderwijsinstellingen doorbreken (Castaño Muñoz et al., 2013; Edwards, 2015). OER kunnen een belangrijke rol spelen bij de cruciale verschuiving naar digitaal leren in het onderwijs. Mogelijk breken ze traditionele leertrajecten open en dwingen ze het onderwijs zich te ontwikkelen in de richting van een bredere, multiculturele en inclusieve leeromgeving. Maar misschien doen ze geen van dit alles. Afhankelijk van wie je het vraagt, zullen OER de werklast van docenten aanzienlijk verlagen, exponentieel verhogen of de manier van lesgeven compleet veranderen.

³ Corresponding author: Raquel Raj, University Library, University of Groningen, Broerstraat 4, 9712 CP Groningen, The Netherlands. Email: r.l.raj@rug.nl

Omdat er op meerdere manieren invulling kan worden gegeven aan OER, worden instellingen heen en weer geslingerd tussen verschillende benaderingen, van elementaire uitwisselingen op kleine schaal die het moeten hebben van het enthousiasme van 'early adopters' die hun lesplannen en materialen delen, tot grootschalige publicaties van het volledige cursusaanbod en zelfs de ontwikkeling en implementatie van intra-institutionele systemen die de uitwisseling van materialen kunnen faciliteren. Wel wordt algemeen erkend dat het tijd is voor OER om de stap te zetten naar volwassenheid, in de richting van een professionele en integrale benadering. Toch zijn verrassend genoeg de meeste benaderingen nog steeds gericht op de context en facilitering van OER, op kwesties rond het vinden en delen van materialen, op technologie en beleid.

Hoewel dit belangrijke kwesties zijn om op te lossen, belichten ze slechts één kant van de zaak. Bij OER gaat het immers niet alleen om de uitwisseling van materialen: de echte transformerende kracht van OER ligt in het overnemen, verbeteren en herdistribueren van die materialen. Voor een verschuiving richting het daadwerkelijk op een constructieve manier aan de slag gaan met materialen is meer nodig dan nieuwe technologie of beleid; er moet worden omgeschakeld van de beginselen van open leermaterialen (creatie en toegankelijkheid) naar nieuwe onderwijspraktijken van co-creatie, onderlinge interactie en reflectie, en het opnieuw gebruiken en combineren van de materialen (Ehlers, 2011). In die zin leveren OER een belangrijke bijdrage aan een andere ontwikkeling: de voortschrijdende verschuiving naar modellen van co-creatie, die alleen maar is bespoedigd door de COVID-19-crisis (Figuur 1). Deze ontwikkelingen vereisen aangepaste, of zelfs volledig nieuwe vaardigheden voor zowel docenten als studenten.

Figuur 1. Met dank aan Prof. Dr. P. Valdivia-Martin, Rijksuniversiteit Groningen

OER: ontwikkeling en vaardigheden

Of ze nu op kleine of op grote schaal worden gebruikt, OER veranderen de context van onderzoek, lesgeven en leren. De eerste vernieuwers, en vervolgens de early adopters, zijn er met veel enthousiasme en doorzettingsvermogen in geslaagd om onoverzichtelijke archieven,

ondoorzichtige licentiegegevens en schaarse middelen door te spitten. Nu we de beginfase van facilitering, creatie en toegankelijkheid achter ons laten en naar een bredere toepassing gaan (naarmate het concept 'openheid' mainstream wordt of wordt verankerd in het beleid en de strategie van onderwijsinstellingen) komen onderwijsondersteuners voor de vraag te staan hoe ze een minder gedreven deel van de academische gemeenschap moeten voorbereiden op wat gaat komen. De archieven en middelen die met tijdelijke financiering in elkaar zijn gedraaid, waren prima voor de beginfase, maar zullen niet voldoen bij een breder publiek. De workshops en seminars die tot nu toe voornamelijk gericht waren op het onderzoeken van het concept OER en het opwekken van enthousiasme, om die groep vernieuwers en early adopters te vergroten, moeten uiteindelijk vervangen worden door een meer structureel geïntegreerde vaardigheidstraining. Achter die early adopters staat immers de meerderheid van docenten en studenten voor wie het huidige landschap van open leermaterialen nog te diffuus is, de voordelen onduidelijk zijn en de vereiste investering qua tijd te groot.

Dus wat zijn eigenlijk die aangepaste of nieuwe vaardigheden? Die vaardigheden die nodig zijn om OER effectief te implementeren en die verder gaan dan de beginselen van creatie en toegankelijkheid en ook gericht zijn op het opnieuw gebruiken en combineren ervan? En hoe kunnen die vaardigheden vervolgens worden ontwikkeld in de academische gemeenschap? Er is een ogenschijnlijk eenvoudig antwoord: in een competentiekader uit 2016 heeft UNESCO vijf afzonderlijke categorieën vaardigheden omschreven: het zich vertrouwd maken met, zoeken naar, gebruiken, creëren en delen van OER (La Francophonie, 2016).⁴ Hoewel deze categorieën zeer nuttig zijn en als een rode draad door alle vaardigheidstrainingen voor open leermaterialen zouden moeten lopen, is het UNESCO-kader gericht op early adopters, en begeeft het zich meestal niet op het terrein van de pedagogiek. Zoals eerder genoemd is vooral het laatste van belang om ervoor te zorgen dat studenten en docenten verder gaan dan de basisbeginselen van OER. Toch zijn de door de UNESCO gebruikte categorieën zeer nuttig om als kader te dienen binnen elke discussie over vaardigheden op het gebied van OER, met name in combinatie met pedagogische theorie.

Zich vertrouwd maken met OER

Onder het kopje 'zich vertrouwd maken met OER', gaat het UNESCO-kader uitgebreid in op de verschillende aspecten van OER-basiskennis, van de oorsprong en de *Sustainable Development Goals* van de VN tot aan de mogelijke bijdrage van elke docent aan de OER-beweging. In een ideale wereld zouden alle academische medewerkers de OER-beweging natuurlijk volledig begrijpen en omarmen, van zijn eenvoudige oorsprong tot aan zijn grote potentieel. Tijd en geduld zijn echter schaars en een ideologische onderschrijving is slechts een van de vele motiverende factoren. In een artikel uit de *NY Times* van 2012 over de OER-beweging, merkt professor Rebecca Henderson van het Massachusetts Institute of Technology (MIT) op: "Ik heb de cursus geüpload omdat de rector van MIT ons heeft gevraagd om dat te doen" (Guttenplan, 2012). Hoewel ze hier haastig aan toevoegt dat het haar "diepe overtuiging is dat wij als academici de plicht hebben onze ideeën zo ver en vrij mogelijk te verspreiden" (Guttenplan, 2012), is de onderliggende gedachte helder. Voor de overgrote meerderheid van docenten en studenten wordt OER misschien in eerste instantie niet gezien als een ideologisch concept dat omarmd moet worden, maar gewoon als iets dat bij het academische leven hoort. Uit verschillende studies is gebleken dat er verschillende sociale, institutionele en persoonlijke drijfveren kunnen zijn voor de implementatie van OER (Baas, Admiraal, & Van den Berg, 2019;

⁴ De bijbehorende trainershandleiding is te downloaden via:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0026/002661/266161e.pdf>.

Schuwer & Janssen, 2018). Daarom zou het bij het concept 'zich vertrouwd maken met OER' moeten gaan om de meest elementaire vraag: wat zijn OER en wat kan ik ermee doen?

'Zich vertrouwd maken met OER' gaat dus niet zozeer om de concepten achter OER of de historische context, maar meer om praktische of zelfs juridische kwesties. Inzicht in wat er wel en niet is toegestaan bij bepaalde materialen is van essentieel belang voor alle vervolgstappen, of het nu gaat om het vinden van het juiste materiaal, de toepassing ervan in de klas of het Learning Management System (LMS), of om hoe de gecreëerde materialen (opnieuw) gedeeld kunnen worden. In het UNESCO-kader staan deze vaardigheden onder het kopje 'gebruiken' maar je zou kunnen betogen dat ze een *conditio sine qua non* zijn om aan de slag te kunnen gaan met OER. Iedere inleiding in OER zou daarmee moeten beginnen.

Praktisch gezien moeten docenten en studenten voor ze aan de slag kunnen met OER de grondbeginselen van auteursrecht en licenties kennen, zolang er nog geen technologie bestaat die de do's en don'ts van elk individueel materiaal beschrijft of die de open publicatie faciliteert. Van alle benodigde vaardigheden zijn deze het meest algemeen, maar tegelijkertijd het lastigst om over te dragen. Ook zijn dit vaardigheden die toekomstige gebruikers van OER kunnen afschrikken omdat docenten zelden zo enthousiast worden van licentie- en auteursrechtelijke kwesties als van nieuwe pedagogiek of strategieën in de klas. Toch is het een hindernis die genomen moet worden omdat deze vaardigheden de basis vormen van elke vervolgstap.

Zoeken

Inzicht in wat OER zijn en wat de verschillende categorieën toestaan is van essentieel belang voor de volgende categorie vaardigheden: zoeken. In veel opzichten komen de vaardigheden die nodig zijn voor het navigeren van OER nauw overeen met zowel traditionele informatievaardigheden als bibliothecaire kernvaardigheden. Van de juiste materialen vinden en leren hoe je verschillende repositories in kunt zien en doorzoeken tot informatiebronnen verzamelen en bepalen of ze betrouwbaar zijn en geschikt zijn voor het betreffende doel: deze basisvaardigheden zouden niet nieuw moeten zijn voor academici of studenten.

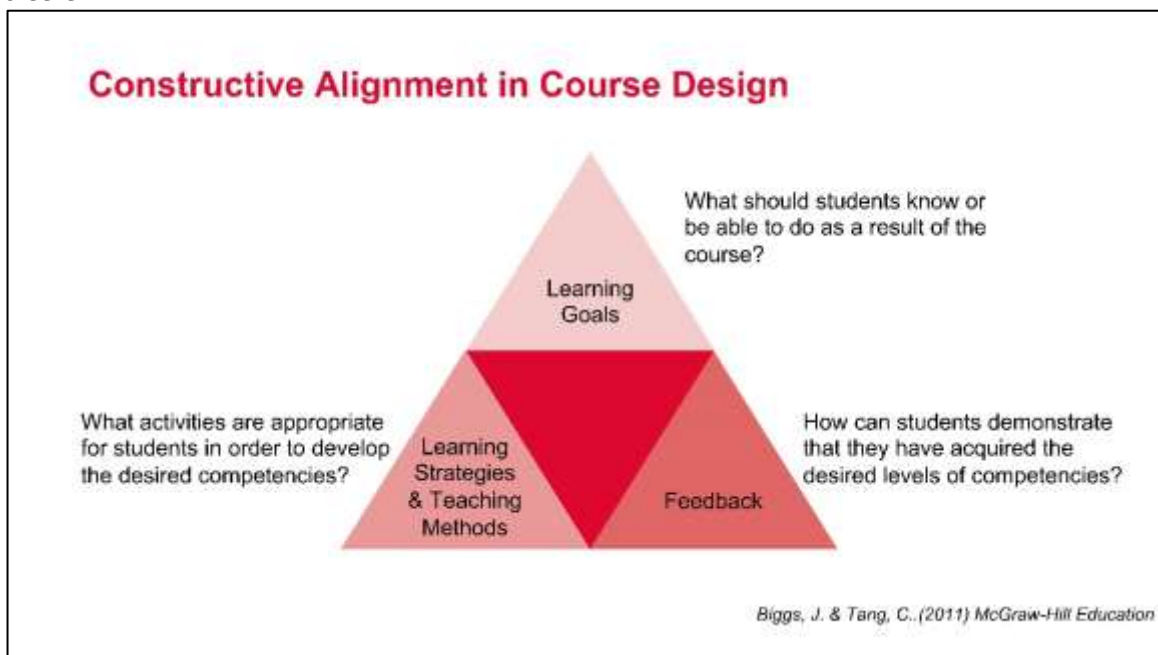
Wat het lastig maakt is dat OER-zoekmachines en repositories tijdelijk zijn. Een groot deel van de vroege OER-beweging is met tijdelijke financiering gerealiseerd, en nieuwe initiatieven vervangen de oude, vertrouwde tools naarmate de financieringsbronnen opdrogen of er nieuwe bronnen worden aangeboord. In dit zich rap ontwikkelende vakgebied zal een vaardigheidstraining die gericht is op specifieke tools daarom vrij snel achterhaald zijn.⁵ De ontwikkeling van vaardigheden in deze categorie zou daarom moeten bestaan uit een gemeenschappelijke kern van informatievaardigheden en digitale geletterdheid voor OER, van de eerder genoemde basisvaardigheden tot OER-kwaliteitscriteria en validatiemechanismen. Hoewel er altijd vraag zal zijn naar instructies voor het gebruik van specifieke repositories en tools, zal een te grote aandacht voor die aspecten van de vaardigheidsontwikkeling leiden tot een niet-duurzaam trainingsmodel.

⁵ Het Actieplan voor digitaal onderwijs van de Europese Commissie (2021–2027) erkent het verbeteren van digitale vaardigheden en competenties van leerlingen en studenten als een van de belangrijkste strategische prioriteiten voor een digitale transformatie op Europees niveau. Zie: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_nl.

Gebruiken

In de categorie 'gebruiken' gaat het UNESCO-kader in op kwesties rond Creative Commons-licenties. Hoewel dit een cruciaal onderdeel is van de benodigde vaardigheden voor OER, gaat het bij het gebruik van deze materialen niet alleen om wat je ermee mag doen. Zoals eerder vermeld, is het potentieel voor OER enorm, en opent het vrije gebruik van materialen in de klas de deur naar een breed scala aan mogelijkheden. Docenten kunnen bijvoorbeeld flexibel zijn in het opnemen van een grotere verscheidenheid aan materialen in hun lessen. OER kunnen bestaan uit volledige cursussen, maar ook selectief worden gebruikt om specifieke lesmaterialen op te nemen en aan te passen aan de specifieke behoeften van studenten of de hele klas. Docenten kunnen volledige cursussen samenstellen rond OER (waarbij studenten op zoek moeten naar content om vraagstukken op te lossen of onderzoek te doen) of ze kunnen eenvoudig verwijzen naar alternatieve materialen als studenten vastlopen op een bepaald gebied of op zoek zijn naar een andere benadering van hetzelfde onderwerp.

Om OER te stimuleren is niet alleen de juiste toepassing van licenties van belang, ook het juiste didactische gebruik van (open) leermaterialen is cruciaal. Constructive alignment (Biggs & Tang, 2011) is daarbij van groot belang. Zoals te zien is in figuur 2 hieronder, moeten de gebruikte materialen en de gekozen activiteiten om met die materialen aan de slag te gaan weloverwogen worden afgestemd op de leerdoelen van de cursus. Dit geldt voor elke les, maar vooral voor OER, omdat de keuze van materialen en mogelijke manieren waarop ze kunnen worden toegepast veel groter is. Dit is van essentieel belang voor gevorderde OER-gebruikers – voor hen vloeit het *gebruik* van materialen namelijk over in de volgende categorie van het UNESCO-kader: *creëren*.

Figuur 2. Schematische voorstelling van het piramidemodel voor constructive alignment, met bijbehorende vragen die de docent moet beantwoorden bij het ontwerpen van onderwijs.

Creëren

UNESCO onderscheidt vier categorieën van vaardigheden die gerelateerd zijn aan het creëren van OER: ontwikkelen, wijzigen, combineren en co-creëren. Afhankelijk van de specifieke licentie

van het materiaal, kunnen OER het uitgangspunt vormen voor een creatief academisch proces. Of het nu docenten zijn die lesplannen combineren, studenten die hun eigen mix maken van materialen of materialen die worden gecreëerd: dit is de interessantste toepassing van OER. Het kan om iets eenvoudigs gaan als het creëren van (multimedia-)collages, of het leveren van commentaar op een bestaand materiaal. Maar het kan ook om iets veel geavanceerder gaan. In een bekend vroeg voorbeeld, leert de OER-pionier David Wiley zijn studenten projectmanagement-vaardigheden door middel van een project waarin ze de bestaande literatuur op het gebied van project management herschrijven en combineren.⁶ In een ander voorbeeld creëren studenten van de Roger Williams University in Bristol websites over wetenschappelijke onderwerpen, die geredigeerd, verbeterd of herschreven worden door verschillende leeftijdsgroepen.⁷ OER maakt ook de co-creatie van materiaal door studenten en docenten mogelijk, zowel binnen leergemeenschappen als tussen instellingen onderling. Materialen kunnen steeds opnieuw gecreëerd, geëvalueerd en aangepast worden door een voortdurende interactie met het materiaal, of studenten en docenten kunnen nieuwe materialen eenvoudig samen schrijven op een meer traditionele, lineaire wijze.

Delen

De laatste categorie vaardigheden gaat over de licentiëring en publicatie van materialen. Dit bouwt voort op het inzicht dat is verkregen in de eerste categorie vaardigheden met betrekking tot auteursrechten, licenties en wat er wel en niet kan worden gedaan met bepaalde licentiemodellen. De benodigde vaardigheden in deze categorie gaan echter verder dan deze basisbeginselen, omdat delen geen eindpunt is maar het begin van een nieuwe OER-cyclus. Inzicht in deze levenscyclus voor OER, het volledige proces van delen en het hergebruik van materialen is van essentieel belang om het momentum van de OER-beweging vast te houden. In wezen weerspiegelt dit de academische praktijk, waarin een boek of artikel het academische debat voedt en tot nieuwe inzichten of werken leidt die voortbouwen op de inhoud. In het selectieproces van een medium voor de publicatie en promotie van het materiaal zijn nog meer overeenkomsten te vinden. Deze overeenkomsten expliciet maken kan het makkelijker maken voor docenten (en studenten) om met OER aan de slag te gaan.

Over motivatie

Zoals eerder vermeld werd de eerste groep van OER-gebruikers voornamelijk gedreven door een gedeelde ideologie, maar de motivatie voor het gebruik van OER is diffuser geworden. In onze eigen instelling hebben we ontdekt dat er grofweg drie hoofddrijfveren zijn voor de implementatie van OER op individueel niveau. De eerste komt tot nu toe het vaakst voor: het geloof in het concept 'openheid', in bredere toegang tot kennis, in het delen en verspreiden van ideeën. De tweede heeft meer te maken met de kwaliteit van het lesgeven en de mogelijkheden die open leermaterialen bieden voor onderwijsinnovatie, co-creatie en leeromgevingen. De derde drijfveer is contextuele verandering, of het nu juridisch, institutioneel of technologisch is, wat wil zeggen dat academisch personeel het gebruik van OER niet langer kan vermijden. Bepalen welke van deze drijfveren van toepassing is, is met name relevant als we te maken hebben met de minder spannende elementen van de OER-vaardigheden, bijvoorbeeld

⁶ *Project Management for Instructional Designers (PM4ID)* is gecreëerd door studenten in David Wiley's IPT 682: Introduction to Project Management class at Brigham Young University in 2011 en 2012. Zie: <https://pm4id.org/front-matter/about-this-book/>.

⁷ Zie <http://openpedagogy.org/course-level/non-majors-science-students-as-content-creators/> en <https://sites.google.com/g.rwu.edu/core-101-open-pedagogy-project> voor door studenten gecreëerde, hernieuwbare content in CORE101: Scientific Investigations in 2018-2020.

vaardigheden omtrent auteursrechten en licenties of het navigeren van bepaalde systemen of collecties. Een groep die gedreven wordt door ideologie, zoals onze early adopters, zal beter om kunnen gaan met het jargon en zal tekortkomingen in de allesbehalve geavanceerde archieven en systemen, sneller door de vingers zien. Een groep die voornamelijk wordt gedreven door contextuele verandering zal veel kritischer zijn. Iedere vaardigheidstraining voor de derde groep moet daarom trachten een of beide van de andere twee drijfveren naar boven te halen of bereid zijn om te gaan met een flinke hoeveelheid weerstand.

Hoe?

De belangrijkste vraag die iedereen heeft die het gebruik van OER in de klas wil stimuleren, is 'hoe'? Hoe geven we een impuls aan OER? Hoe krijgen we docenten en studenten enthousiast? En hoe trainen we de hierboven genoemde vaardigheden?

Zoals eerder vermeld zijn auteursrechten, digitale geletterdheid, informatievaardigheden en innovatie pedagogiek allemaal met elkaar verweven in OER. Bij de Rijksuniversiteit Groningen betekent dit dat er een natuurlijke samenwerking is ontstaan tussen de Universiteitsbibliotheek en het team Onderwijsondersteuning en Innovatie van het Centrum voor Informatie Technologie. Volledig in de geest van OER, hebben we onze specifieke kennisbestanden en vaardigheden gecombineerd, om een interdisciplinaire workshop te creëren die is bedoeld om de groep early adopters te vergroten. De workshop is ontwikkeld in samenwerking met SURF⁸ en is een introductie in OER en de potentiële voordelen ervan, maar volgt uiteindelijk de doelstelling van Conole en Weller (2008) om “een ‘pick and mix’-toolbox voor onderwijsontwerp te ontwikkelen, bestaande uit verschillende materialen en tools om onderwijsontwikkelaars/docenten te helpen goed geïnformeerde beslissingen te nemen over het creëren van nieuwe of het aanpassen van bestaande leeractiviteiten.” In onze training behandelen we elk van de eerder genoemde OER-gerelateerde vaardigheden uit het UNESCO-kader, namelijk het zich vertrouwd maken met, zoeken naar, gebruiken, creëren en delen van OER.⁹

Aangezien ons doel is dat OER mainstream worden binnen de universiteit, gaan we door met deze workshops en werken we toe naar grootschaligere OER-trainingen voor studenten. We hebben gemerkt dat door docenten en studenten bewuster te maken van OER en de voordelen ervan, door succesvolle voorbeelden van collega's te delen en door hindernissen om aan de slag te gaan met OER weg te nemen, het enthousiasme toeneemt en het gebruik van open onderwijspraktijken door anderen dan de early adopters een impuls krijgt. Omdat het doorzoeken van OER in rap tempo een onmisbare vaardigheid begint te worden, zijn we van plan om deze op te nemen in de docentprofessionaliseringscursussen die op de universiteit worden gegeven. Als erkenning van de gelijktijdig plaatsvindende ontwikkelingen op het gebied van OER en nieuwe modellen van co-creatie, streven we ernaar voortdurend een open educatief hulpmiddel over open educatieve materialen te co-creëren, aanvankelijk samen met docenten

⁸ Ontwikkeld in samenwerking met SURF (zie: <https://www.surf.nl/expertises/digitale-leermaterialen>) en samen met de zone 'Naar digitale (open) leermaterialen' van het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT (zie: <https://www.surf.nl/cooperatie-surf/versnellingsplan-onderwijsinnovatie-met-ict>).

⁹ Op basis van deze pilot, heeft SURF een stappenplan ontwikkeld voor Nederlandse onderwijsinstellingen die geïnteresseerd zijn in het organiseren van een vergelijkbare training. Zie: <https://www.surf.nl/stappenplan-ontwikkeling-worshop-herontwerp-je-onderwijs-met-leermaterialen-van-anderen>.

en studenten van de Rijksuniversiteit Groningen, maar uiteindelijk in de ware geest van OER, met partners over de hele wereld.

Referenties

Baas, M., Admiraal, W., & Van den Berg, E. (2019). Teachers' Adoption of Open Educational Resources in Higher Education. *Journal of Interactive Media in Education*, 1(9), 1-11.

<http://doi.org/10.5334/jime.510>

Biggs, J., & Tang, C. (2011). *Teaching For Quality Learning At University (Society for Research into Higher Education)* (4th ed.). Open University Press.

Castaño Muñoz, J., Redecker, C., Vuorikari, R., & Punie, Y. (2013). Open Education 2030: Planning the Future of Adult Learning in Europe. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 28(3), 171–186. <https://doi.org/10.1080/02680513.2013.871199>

Conole, G., & Weller, M. (2008). Using Learning Design as a Framework for Supporting the Design and Reuse of OER. *Journal of Interactive Media in Education*, 5.

<https://doi.org/10.5334/2008-5>

Edwards, R. (2015). Knowledge Infrastructures and the Inscrutability of Openness in Education. *Learning, Media and Technology*, 40(3), 251–264.

<https://doi.org/10.1080/17439884.2015.1006131>

Ehlers, U-D. (2011). Extending the Territory: From Open Educational Resources to Open Educational Practices. *Journal of Open, Flexible and Distance Learning*, 15(2), 1-10.

Guttenplan, D. D. (2012, March 18). Open Resources: Transforming the Way Knowledge Is Spread. *The New York Times*. Retrieved from

<https://www.nytimes.com/2012/03/19/world/europe/19iht-educlede19.html>

International Organisation of La Francophonie. (2016). *Open Educational Resources Competency Framework OER*. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000266159_eng

Schuer, R., & Janssen, B. (2018). Adoption of Sharing and Reuse of Open Resources by Educators in Higher Education Institutions in the Netherlands: A Qualitative Research of Practices, Motives, and Conditions. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 19(3). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v19i3.3390>

UNESCO. (2002). *Forum on the Impact of Open Courseware for Higher Education in Developing Countries: Final Report*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000128515>

Weller, M. (2010). Big and Little OER. In *OpenED 2010: Seventh Annual Open Education Conference*. Barcelona, Spain. Retrieved from <http://oro.open.ac.uk/24702/2/926FFABC.pdf>

5 Vakcommunity's stimuleren hergebruik leermaterialen

Kirsten Veelo
SURF

Lieke Rensink
SURF

SURF liet de meerwaarde en de impact van de Stimuleringsregeling Open en Online Onderwijs op het hoger onderwijs onderzoeken. Voor hergebruik van open leermaterialen blijkt het cruciaal dat vakgenoten elkaar leren kennen. Een vakcommunity of een ander groepsverband, zoals een team, is een belangrijke basis om leermaterialen te delen.

De Stimuleringsregeling Open en Online Onderwijs van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft als doel om het gebruik van open en online onderwijs te stimuleren in het hoger onderwijs. De uitvoering van het programma Open en Online Onderwijs is in handen van SURF. Het programma bestaat uit twee actielijnen: 1) innovatieprojecten op basis van de Stimuleringsregeling en 2) ondersteunende activiteiten ten behoeve van het uitwisselen, verspreiden en borgen van kennis over open en online onderwijs.

De Stimuleringsregeling is in het leven geroepen in 2014. Sinds 2018 kent de regeling twee pijlers: online onderwijs en open leer materiaal. De laatste pijler richt zich op het bevorderen van delen en hergebruiken van open leermaterialen in de Nederlandse hogeronderwijsinstellingen. In dit artikel beschrijven we wat de Stimuleringsregeling heeft opgeleverd op het gebied van hergebruik van open leermaterialen die binnen een innovatieproject zijn verzameld of ontwikkeld. Wat zijn de succesfactoren voor hergebruik van open leermaterialen?

Impactmeting

Sinds de start van de regeling zijn er 222 aanvragen voor subsidie gedaan, waarvan er 76 zijn gehonoreerd (34 procent). Inmiddels zijn bijna 40 projecten afgerond. Een goed moment om de meerwaarde en impact van de Stimuleringsregeling op het hoger onderwijs in Nederland te onderzoeken. In opdracht van SURF analyseerde onderzoeksbureau Dialogic het bereik van de regeling, in hoeverre projectresultaten worden hergebruikt in het hoger onderwijs en of de projecten en de ondersteunende activiteiten van SURF bijdragen aan de versnelling van het invoeren van open en online onderwijs.¹⁰ De onderzoekers zetten verschillende methoden in. In een deskstudie zijn projectplannen, rapportages en activiteitenverslagen van de verschillende projecten geanalyseerd, net als de verslagen van de beoordelingscommissie die bepaalt welke voorstellen worden gehonoreerd.

Dialogic voerde daarnaast verkennende interviews onder betrokkenen bij de stimuleringsregeling uit om inzicht te krijgen in de verwachtingen, en wat de regeling in de

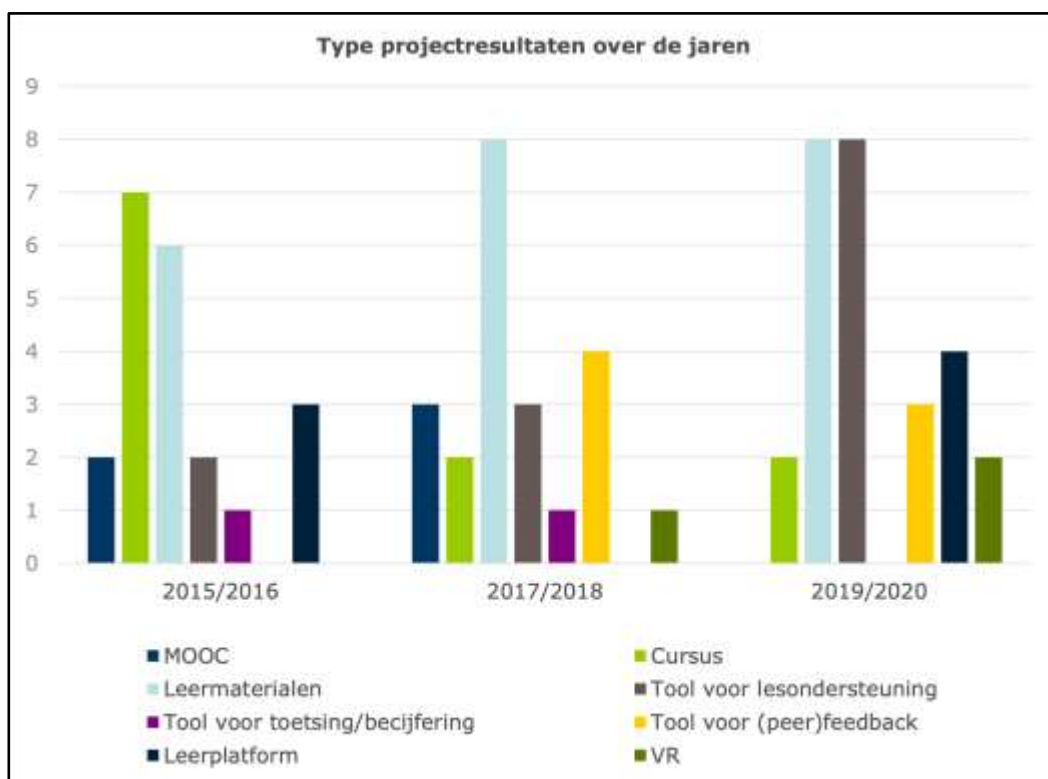
¹⁰ <https://www.dialogic.nl/2020/11/11/impactmeting-stimuleringsregeling-open-en-online-onderwijs/>

praktijk teweegbrengt. Deze gesprekspartners zijn geselecteerd uit een brede groep van stakeholders van de Stimuleringsregeling, onder wie medewerkers en projectleiders van instellingen met succesvolle aanvragen, alsook medewerkers van instellingen zonder succesvolle aanvragen, leden van SIG's, de WTR van SURF en medewerkers van OCW. Op basis van deze verkennende interviews zijn de vragen voor de enquête aangescherpt, die is ingevuld door 75 aanvragers van de stimuleringsregeling. Ten slotte zijn er aanvullende, verdiepende interviews gehouden met 17 betrokkenen.

Gebruik van resultaten

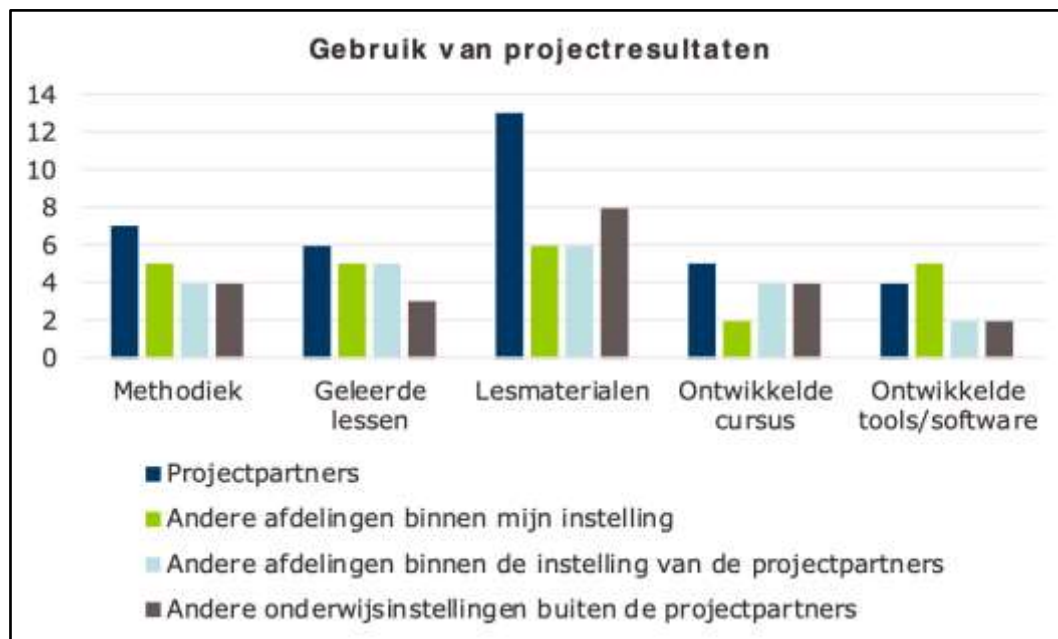
Op basis van deskresearch zijn de beoogde projectresultaten geanalyseerd. Van de 222 subsidieaanvragen sinds de start van de regeling, waren er 139 door universiteiten gedaan, 78 door hbo-instellingen en 4 door universitair medisch centra (UMC's) als hoofdaanvragers. Van de 76 gehonoreerde aanvragen werden er 54 door universiteiten als hoofdaanvrager gedaan, 18 door een hbo-instelling en 4 door een UMC. Uit de deskresearch blijkt dat in totaal 170 (77%) projecten werden aangevraagd door één instelling, en 52 (23%) projecten door een samenwerking van instellingen. 34 van deze 52 aanvragen betrof een aanvraag in de pijler Open Leermaterialen, waar het verplicht is om de aanvraag in te dienen met tenminste één partnerinstelling.

In figuur 1 is te zien dat open leermaterialen elk jaar een belangrijk beoogd projectresultaat van de Stimuleringsregeling zijn. MOOC's en cursussen vallen in de figuur niet onder open leermaterialen. In de impactmeting wordt een leer materiaal beschouwd als een onderdeel dat een vak versterkt, en een cursus of MOOC als een compleet vak.

Figuur 1. Typen projectresultaten door de jaren heen zoals vermeld in projectverslagen (n=76, dit gaat om gehonoreerde aanvragen).

In figuur 2 is te zien door wie de projectresultaten worden gebruikt. Uit de afgeronde projecten worden voornamelijk leermaterialen gebruikt. Dit hergebruik vindt vooral plaats door partners uit het afgeronde project (13 uit 15), maar ook door andere onderwijsinstellingen buiten de projectpartners (8 uit 15). Uit de enquêtes blijkt ook dat de projectaanvragers de grootste potentie voor hergebruik zien in de leermaterialen.

Figuur 2. Mate waarin verschillende typen projectresultaten gebruikt worden zoals aangegeven door respondenten van de enquête (n=15). Dialogic spreekt over 'lesmaterialen' waar wij leermaterialen bedoelen.

De verdiepende interviews tonen aan dat tools die binnen de pijler Online Onderwijs worden ontwikkeld hun weg vinden binnen de instelling, maar dat leermaterialen uit de pijler Open Leermaterialen vaak te vakspecifiek zijn om buiten de opleiding te worden gebruikt. Dit leidt tot een interessante tegenstelling. De implementatie van tools is vaak specifiek voor de instelling, met als gevolg dat het lastig blijkt om gebruik buiten de eigen instelling te stimuleren. Het gaat dan onder meer om feedbacktoepassingen, zoals software voor peer assessments, een online omgeving waarin docenten feedback aan studenten geven en een feedbackapp voor veldwerk. Deze tools zijn ontworpen vanuit de onderwijsvisie van de instelling en vinden daarbinnen vaak gretig aftrek.

Voor open leermaterialen geldt dat hergebruik juist vaker plaatsvindt buiten de eigen instelling, maar nauwelijks binnen de eigen instelling. Dat komt omdat de materialen vaak vakspecifiek zijn, wat ze interessant maakt voor vergelijkbare opleidingen van andere instellingen. Vakcommunity's spelen hierbij een belangrijke rol. Uit de interviews blijkt dat de vakcommunity's die door de projecten ontstaan, leiden tot meer uitwisseling van resultaten en discussies onder vakgenoten die voorheen in veel beperkter mate met elkaar contact hadden. Dit is niet gekwantificeerd. 'We hebben geen experiment opgezet om te tellen hoe vaak mensen leermaterialen delen en of dat door de vakcommunity's komt,' verduidelijkt onderzoeker [Max](#)

Kemman van Dialogic.¹¹ 'Maar met name in de interviews is besproken dat de vakcommunity's helpen om het contact te leggen met vakgenoten, waar eerst helemaal geen contact was. De ontmoeting met mensen uit het eigen vakgebied draagt bij aan de uitwisseling van leermaterialen.'

Vakgenoten die elkaar kennen, zijn sneller geneigd om leermaterialen van elkaar te hergebruiken. Onderwijsdeskundige Etienne Wenger beschrijft een community of practice als een groep mensen met een gedeelde zorg of passie voor een bepaald onderwerp, ambacht of vak, die een gezamenlijk eigen doel nastreven. Door regelmatig samen te komen, al dan niet online, vergroten de leden hun kennis en ervaring.¹² In de setting van een vakcommunity is het delen van leermaterialen meer vanzelfsprekend dan wanneer vakgenoten elkaar nooit hebben ontmoet.

Gebruik van projecten van anderen

De impactmeting geeft ook antwoord op de vraag in hoeverre binnen projecten gebruik wordt gemaakt van de resultaten van andere projecten. Daarvoor is allereerst bekendheid met de andere projecten nodig. Die ontstaat voornamelijk door de projectleidersbijeenkomsten van SURF, maar ook via collega's uit het eigen netwerk en via de website van SURF.

Figuur 3. Gebruik van resultaten van andere projecten binnen eigen project (n=14). Dialogic spreekt over 'lesmaterialen' waar wij leermaterialen bedoelen.

De meerderheid van de respondenten maakt geen gebruik van de resultaten van andere projecten (30 uit 53 respondenten). In de interviews geven gesprekspartners aan dat de beperkte mate van hergebruik van projectresultaten wordt veroorzaakt doordat resultaten sterk gebonden zijn aan het eigen vakgebied of de eigen instelling. De groep van 14 respondenten die wel iets doet met projectresultaten van anderen, hergebruikt met name geleerde lessen. Dat zijn onder meer de volgende: de projectleiders geven aan dat het belangrijk is om tijd in te

¹¹ <https://www.dialogic.nl/medewerkers/max-kemman/>

¹² Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning and identity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press

calculeren voor onvoorziene zaken en om direct te investeren in het creëren van draagvlak voor het project onder alle belanghebbenden.¹³

Duurzaamheid van resultaten

Onder duurzame projectresultaten verstaan de onderzoekers resultaten die twee jaar na afloop van het project nog bruikbaar dan wel nog in gebruik zijn. De meeste afgeronde projecten stammen uit de eerste periode van de Stimuleringsregeling, die liep van 2015 tot 2017. Een aantal open leermaterialen uit recente projecten is nog niet af. De meeste respondenten met afgeronde projecten geven aan dat zij verwachten dat de resultaten over twee jaar nog gebruikt zullen worden door projectpartners (50%), door andere afdelingen binnen de eigen instelling of die van projectpartners (40%) en/of andere instellingen buiten de projectpartners (30%). Respondenten geven hierbij aan dat de duurzaamheid wordt geborgd door inbedding van de resultaten in het regulier onderwijs. Een andere wijze waarop resultaten verduurzaamd worden is wetenschappelijke interesse in resultaten, waardoor projectresultaten tevens wetenschappelijke publicaties omvatten die voor meerdere jaren relevant blijven. Slechts twee van de twintig respondenten verwachten dat resultaten over twee jaar niet meer gebruikt zullen worden.

Over de binnen de projecten ontwikkelde open leermaterialen heerst wat twijfel: ze zijn wel duurzaam, dus bruikbaar over twee jaar, maar de kwaliteit en breedte is nog niet voldoende voor opschaling, is de opvatting die uit de interviews naar voren komt. Twijfel is er soms ook over auteursrechten - zijn leermaterialen met afbeeldingen van derden geschikt voor hergebruik? Max Kemman van Dialogic zegt daarover: 'Soms zit het in de gelaagdheid van de leermaterialen. Is een foto in een PowerPoint die geldt als open leer materiaal zelf wel herbruikbaar? Degene die de PowerPoint heeft gemaakt, weet wel dat hij of zij een foto met een CCO-licentie heeft gebruikt, maar dat staat dan blijkbaar niet goed genoteerd. Of het staat er wel, maar men vertrouwt er niet op dat het ook echt zo is.'

Volgens Kemman is er mogelijk sprake van een tijdseffect. 'De afgeronde projecten zijn de eerdere projecten. In het begin was SURF aan het zoeken naar de juiste vorm van begeleiding. Sinds 2018 is de begeleiding op dit gebied strakker geregeld, maar dat zijn de projecten in de pijler open leermaterialen die nog niet zijn afgerond.'

De duurzaamheid van projecten met open leermaterialen ligt met name op het vlak van de vakcommunity's, zeggen de geïnterviewden. Vakcommunity's leiden niet alleen tot meer uitwisseling van leer materiaal, geven ze aan, maar ook tot veel meer uitwisseling van kennis en ervaringen dan vóór de innovatieprojecten het geval was. Ook als concrete producten van projecten niet langer worden gebruikt, verwachten de geïnterviewden dat deze uitwisseling van kennis en ervaring voor duurzame impact zorgt. Daarnaast geven ze aan dat het toegenomen bewustzijn over open en online leermaterialen onder docenten binnen de instelling de meest duurzame winst is. 'Het is niet zo interessant of een examenopgave over vijf jaar nog wordt gebruikt, maar wel dat die vakcommunity blijft bestaan die de opgave heeft ontwikkeld,' zegt Kemman. 'De deelnemers zijn gaan nadenken over open leermaterialen, ze hebben kennis en ervaring opgedaan. Dat kun je verduurzamen. Onze aanbeveling is dat daar de grootste winst zit: zorg dat vakgenoten met elkaar in gesprek blijven.'

¹³ Een overzicht van geleerde lessen is te vinden op www.surf.nl/stimuleringsregeling-open-en-online-onderwijs/praktische-informatie-over-de-stimuleringsregeling?dst=n2855

Succesfactoren

Uit de impactmeting komen de volgende succesfactoren naar voren voor hergebruik van open leermaterialen binnen de context van de Stimuleringsregeling:

- 1) Elkaar kennen. Vakgenoten die elkaar hebben leren kennen in een vakcommunity die uit het project is ontstaan, zijn eerder geneigd om open leermaterialen met elkaar uit te wisselen, geven ze aan in interviews.
- 2) Bewustzijn. Voor hergebruik is allereerst het besef nodig dat open leermaterialen een goed alternatief kunnen vormen voor commerciële of zelf ontwikkelde leermaterialen. Dit bewustzijn bestaat nog niet overal binnen de instellingen, maar komt op gang door projecten zoals die uit de Stimuleringsregeling.
- 3) Financiering. Geïnterviewden geven aan dat een groot deel van de projecten er zonder de financiële impuls van OCW niet zou zijn gekomen,
- 4) Het vrijspelen van uren. Het ontwikkelen, delen en hergebruiken van open leermaterialen kost veel tijd. Geïnterviewden geven ook aan dat financiering op zichzelf geen garantie is voor succes. Het komt voor dat docenten niet genoeg tijd krijgen om in het project te steken en dat is echt een voorwaarde om hergebruik om gang te krijgen.
- 5) Met name voor online tools, maar ook voor open leermaterialen geldt dat een veranderde context een enorme succesfactor kan betekenen. Concreet: voor een aantal projecten uit de Stimuleringsregeling werkte Covid-19 als een katapult. Tools waarvoor binnen de instelling tot dan toe beperkte aandacht was, bleken uiterst handig toen al het onderwijs opeens op afstand moest worden gegeven.

Figuur 4. Mate waarin projectresultaten zijn gedeeld met anderen (n=43)

Investeren in vakcommunity's en teambuilding

De inzichten uit de impactmeting met betrekking tot hergebruik van open leermaterialen komen overeen met eerdere publicaties. Docenten hergebruiken open leermaterialen onder meer om het wiel niet opnieuw te hoeven uitvinden en als inspiratiebron voor lessen, zo blijkt uit [open leermaterialen in de praktijk](#)¹⁴, een serie interviews met docenten over hun ervaringen met open leermaterialen. Zij vinden het waardevol om samen met vakgenoten collecties op te bouwen en

¹⁴ <https://www.surf.nl/open-leermaterialen-in-de-praktijk>

de kwaliteit van bestaande materialen te verbeteren door feedback van anderen. Onder de radar wordt daarnaast veel leermateriaal uitgewisseld tussen collega's en vakgenoten, bijvoorbeeld informeel binnen teams. In figuur 4 is te zien dat projectleiders met name projectresultaten delen in het eigen netwerk. De conclusie kan dan zijn dat hoe groter het netwerk is, hoe meer het hergebruik op gang komt. Om hergebruik van open leermaterialen te stimuleren, is het dus van belang om het netwerk te vergroten, bijvoorbeeld door aansluiting bij een vakcommunity. Onderwijsdeskundige Étienne Wenger stelt dat een succesvolle, levendige community onder meer focust op het toevoegen van waarde voor de deelnemers en de deelnemende instellingen.¹⁵ Ook is het belangrijk om open te staan voor meerdere deelnemeniveaus, omdat niet iedereen op hetzelfde niveau kan en wil bijdragen. De opzet van een actieve vakcommunity is niet in steen gebeiteld, maar ontwikkelt zich in de loop der tijd. Bekijk het online stappenplan: 'Vakcommunity rond open leermaterialen'¹⁶ voor het realiseren van een actieve community, met daarin deze en andere adviezen.

Actuele projecten

De gedachte dat hergebruik van open leermaterialen makkelijker plaatsvindt in groepen waar mensen elkaar kennen, keert terug in een groot deel van de huidige projecten in de pijler Open Leermaterialen. Zoals gezegd is het bij deze pijler verplicht om de aanvraag in te dienen met tenminste één partnerinstelling. Een aantal projecten is ontstaan vanuit een vakcommunity. Een aantal andere projecten heeft als doel om een community op te bouwen, zodat open leermaterialen beter kunnen worden gedeeld. Zo richtten vijf bacheloropleidingen Vaktherapie in 2019 een [online community](#)¹⁷ op om onderzoeksonderwijsmateriaal te delen, hergebruiken en vernieuwen. De bestaande, zeer actieve vakcommunity van de lerarenopleiding wiskunde begon in 2019 een [innovatieproject](#)¹⁸ om opleidingsmateriaal te actualiseren en toegankelijk te maken voor derden. In de [vakcommunity Leven Lang Ontwikkelen](#)¹⁹ werken zes hogescholen de komende jaren aan het ontsluiten, doorontwikkelen en beheren van een samenhangende collectie open leermaterialen op vijf thema's, zoals 'vormgeven van workplace learning' en 'stimuleren van ontwikkeling van teams'. En [Sharestats](#)²⁰ is een databank met oefenmateriaal voor statistiekonderwijs, opgezet door vier universiteiten, met als doel om in communityvorm te profiteren van hergebruik.

Hergebruik stimuleren

Behalve op het ondersteunen van innovatieprojecten en het stimuleren van kennisuitwisseling over hergebruik, zet SURF in op het technisch mogelijk maken om open leermaterialen te vinden en te delen. Vanaf begin 2021 biedt SURF het landelijke platform [edusources](#)²¹ aan, met daarin een groot en gevarieerd aanbod aan digitale leermaterialen. Het platform is goed en verfijnd doorzoekbaar met behulp van filters. Ook is het mogelijk om te zoeken op thema's en in collecties van community's. Alle leermaterialen die met behulp van de Stimuleringsregeling Open en Online Onderwijs tot stand kwamen, zijn beschikbaar via edusources. Het effect van

15 Wenger e.a. (2002) *Cultivating Communities of Practice: A Guide to Managing Knowledge*, Harvard Business School Press.

16 <https://www.surf.nl/stappenplan-vakcommunity-rond-open-leermaterialen>

17 <https://www.surf.nl/naar-stevige-verduurzaming-onderzoeksonderwijs-vaktherapie>

18 <https://www.surf.nl/open-online-opleidingsmateriaal-voor-de-lerarenopleiding-wiskunde>

19 <https://www.surf.nl/vakcommunity-leven-lang-ontwikkelen>

20 <https://www.surf.nl/sharestats-statistiekopgaven-open-delen-met-een-vakcommunity-van-docenten>

21 <https://www.surf.nl/edusources-landelijk-platform-met-groot-aanbod-van-digitale-leermaterialen>

een landelijk platform op het hergebruik van open leermaterialen zal wellicht terug te zien zijn in de volgende impactmeting in 2021.